

İKTİSAT DERGİSİ

TÜRKİYE'DE
BANKACILIK
SİSTEMİ

Konforlu ve güvenli yakın ulaşım için:

OTOMARSAN O 309 D Mercedes-Benz midibüs

Bugüne kadar, unlu O 302 Mercedes-Benz otobusleriyle uzun mesafe yolcu taşıma sorununu çözen Otomarsan, şimdi de konforlu ve güvenli yakın ulaşım için, 22 kişilik vepyenli O 309 D Mercedes-Benz midibüsü hizmetinize sunuyor

Otomarsan O 309 D Mercedes-Benz midibüs, il-ilçe, ilçe-köy arası ulaşımı, fabrika, okul, otel ve çeşitli kuruluşların personel taşıma hizmetleri, turizm, otobüs ve uçak terminal seferleri ve belediyelerin yolcu taşıma hizmetleri için en ideal araçtır.

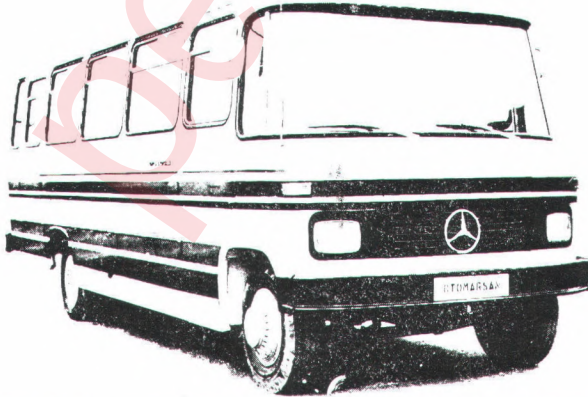
Mercedes-Benz

OTOMARSAN

"Yurt dışına taşan kuruluş"

P.K. 2. Davutpaşa - İstanbul Tel. 76 05 55

AUTOMAR

CİLT : XXVI

NİSAN 1977

SAYI : 154

Flatı 10 TL.

Cemiyet Adına Sahibi :
Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

Yazı İşleri Müdürü :
Şeref ÖZGENCİL

İdare Müdürü :
Mehmet ORHON

Dergi Yönetim Komitesi
Bşk. Prof. Dr. Akın İLKİN
Kenan MORTAN
Selçuk KALENDERLİ
Bülent YARDIMCI
Caner ERSOY
Sedat SANATKAR

Teknik Sekreter :
Bülent YARDIMCI

Abone Ücreti :
Yıllık : 120 - 6 Aylık - 60 TL.

Reklâm Tarifesi

Ön kapak içi 1500 TL.
İç sahife 1000 TL.
Arka kapak içi 1500 TL.
Arka K. (Renkli Ofset) 3000 TL.

İdare Yeri :
Tünel Galip Dede Cad. No. 48/1

Telefon :
44 04 36 - 49 89 03 - 44 48 63
P. K. 599 Karaköy/İst.

Basıldığı yer : Yenilik Basımevi
Tel : 27 11 53 - 22 56 41

Daha evvel başka yerde basılan yazılara ücret ödenmez. Yazılarda ki fikirler yazarlara aittir. Cemiyeti ve dergiyi sorumlu kılmaz gönderilen yazılar basılsın veya basılmasın iade edilmez.

İKTİSAT DERGİSİ

İ. Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI

CEMİYETİ YAYIN ORGANDIR.

İÇİNDEKİLER

2. Görüş Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN
4. Türk Bankacılığının temel Sorunları Tuncay ARTUN
12. Ayın Karikatürü Tan ORAL
13. Türk Bankacılık Sisteminde Denetim Üzerine A. İhsan KARACAN
14. Öztin Akgüç ile Bankacılık Üzerine Röportaj Bülent YARDIMCI
27. Türkiye'de Sanayi ve Ticaretle İlk Millileşme Çabaları Prof. Dr. Haydar KOZGAN
36. Sendikalar ve Vergi Mehmet EROL
42. İktisat Tarihimizden : 2 Mehmet KASIM
49. Enflasyon ve Kambiyo Kuru Celadet MORALIGİL
52. Dış Basından Sinan DEMİRDÖĞER
56. Dış Basından Kaya ARDIÇ

Görüş

Genel seçimler, demokratik rejimin uygunlandığı ülkeler için gerçekten bütün yönleriyle çok önemli bir olaydır. Halkın değer yargısı, ülke yönetiminde bir siyasal partiyi söz sahibi kılacak ve dört yıl ülkenin yazgısını belirleyecektir. Bu bakımdan demokrasimizin daha sağlıklı işlemeşi için seçmen vatandaşların sorumluluk duygusuyla hareket ederek oylarını kullanmaktan kaçınmamaları, oy kullanmanın bir görev olduğu bilincini taşımaları gerekir.

Günümüz dünyasında insan haklarının ve kişiliğin korunduğu açık rejimle yöneltlen gelişmekte olan ülkelerin sayısı son derece azalmıştır. Demokrasi, kestirme bir yol değildir. Güç, uzun, fakat emin bir yoldur. İktisadi kalkınmasını demokratik rejimle beraber gerçekleştirmeye çalışan gelişmekte olan ülkelerin başında Türkiyemiz vardır. Bu başarı, ülkemizin büyük iftihar, açık rejime yatkın halkımızın şaşmaz sağduyu-

sunun bir simgesidir. Ancak, 5 hazirandaki genel seçimlerin farklı özellikler taşıdığını ve bu nedenle «tarihsel» bir niteliğe sahip olduğunu rahatlıkla belirtmek mümkündür.

Bilindiği gibi, iktisat ve siyaseti birbirinden ayırma olanağı yoktur. İktisadi istikrar ve siyasal istikrar birbirlerinin tamamlayıcısı durumundadır. Özellikle, iktisadi istikrarın bozulduğu dönemlerde siyasal istikrarın etkinliği son derece zayıflamakta ve ülke siyasal bunalımlara sahne olmaktadır. Her iki istikrarın bozulması halinde ise, ülkedeki açık rejime dayalı politik yapının çökmesi, maalesef büyük bir olasılık taşır. İşte, Türkiye bu noktada, daha doğru değişle, bu dönemdeçedir .

Genel seçimlere giderken, gerek iktisadi gerek siyasal açıdan, Türkiye en kritik dönemlerinden birini yaşamaktadır. Dış ticaretteki durum, fiyatların hızlı yükselişleri; işsizlik, ekonominin soluğunu kesecek dereceye varan döviz darboğazı gibi gerçekten büyük boyutlara varan iktisadi sorunlarla karşı karşıyayız. Kendi içinde çelişkili dört sesli bir hükümetin sergilediği davranışlar, siyasal istikrarsızlığı maksimum düzeye yaklaştırmıştır. Ve nihayet, ülkedeki asayiş ve güvenlik durumu, hangi siyasal eğilime sahip olursa olsun, bütün vatandaşları tedirgin eden, üzen, endişeli kılan biçimde bir gelişim göstermektedir.

Demokratik ülkelerde, oy kullanma bir vatandaşlık görevidir. Bundan kaçınmamak gerekir. Hele diğerlerinden farklı özelliklere sahip, kelimenin tam anlamıyla ülke için «tarihsel» nitelik taşımaya aday bir «genel seçim» bahis konusu olursa...

Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

AYIN SORUNU

Türk Bankacılığının Temel Sorunları

Tuncay ARTUN

Türk bankacılık sisteminin içinde bulunduğumuz dönemdeki sorunlarını belirlemek, bir yerde Türk ekonomisinin önemli sorunlarını belirlemekle özdeştir. Türk malî sisteminin ve bu sistemde ağırlıklı bir yeri bulunan bankacılığın, birçok ölçüler açısından ulaştığı boyutlar, bu sorunların ayrıntılı ve tutarlı verilere dayanılarak ortaya konulmasını gerektirmektedir. Ne yazık ki bu verilerin elde ediliş zamanı ve yine güvenilirlikten uzak bulunmaları, bugün için bazı kesin yargılara ulaşılmasını engellemektedir.

Örneğin, 1976 yılına ilişkin bankacılık verileri, ancak 1977 yılının ikinci yarısında toplu bir şekilde yayımlanabilmektedir. Yine geçmişte yayımlanan verilerin önemli bir kısmı,, çeşitli nedenlerle gerçeği yansıtmamıştır.

1976 yılına ilişkin kesin ve güvenilir verilerin elde edilmemiş olmasına karşın, Türk bankacılığının temel sorunlarını belirlemek hiç de güç değil. Çünkü sorunlar belli bir yıla özgü olmayıp belli bir sü-

recin içinde oluşmuş sorunlar. Çünkü 1975 yılına kadar süregelen sorunların çözülmediği bir 1976 yaşandı.

İki Sorun :

Bankacılığın asıl görevi, kuşkusuz kaynak toplamak ve dağıtmaktır. Türk bankacılığının temel sorunları da bu iki noktada toplanmaktadır: Kaynak yetersizliği ve varolan kaynakların dengesiz dağılımı.

Aslında bu iki temel sorun ile bunlara bağlı olarak ortaya çıkan diğer sorunların tümü birbiriyle ilişkili. Kaynak yetersizliği, tüketime yönelik ekonomi, enflasyon ve kısırlı faiz politikasından kaynaklanıyor. Tüketim ekonomisini büyük ölçüde banka kaynaklarının dengesiz ve denetimsiz dağılımı körüklüyor. Bölgelerin ekonomik açıdan çok farklı düzeyde bulunmaları da yine banka kaynaklarının bu kez bölgeler itibarıyla dengesiz dağılımının bir sonucu. Dengesiz dağılım salt sektörler ve bölgeler için sözkonusu değil. Kredi kullanan kişiler (firmalar) açısından da sözkonusu. Bu da ekonomideki tekelleşmeyi ve buna koşut olarak gelir dağılımındaki adaletsizliği artıran bir önemli neden.

1. Kaynak Yetersizliği :

Ekonomideki tasarruf yetersizliği, banka sisteminde daha özel olarak kaynak yetersizliği biçiminde ortaya çıkmaktadır. Burada uzun uzun tasarruf yetersizliği ya da daha teknik deyişle «tasarruf açığı»nın nedenleri üzerinde durmak gereksiz. Ama bu yetersizliği giderecek bazı araçların üzerinde durmak da son derece gerekli.

Bankaların kaynaklarını, asıl olarak mevduat ve Merkez Bankasından sağlanan kredilerden oluşan yabancı kaynaklar oluşturmaktadır. Sermaye ve ihtiyatlardan oluşan özkaynaklar ise yabancı kaynaklara göre önemsenmeyecek tutardadır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, 1975 yılı sonunda banka kaynaklarının % 4'ü özkaynak, % 96'sı ise yabancı kaynaktır. Yine gözlemlenen önemli bir olgu da banka sisteminin kaynakları içinde özkaynak oranının gide-rekten azalmasıdır.

Yıllar	Özkaynaklar	Yabancı kaynaklar
1971	% 7	% 93
1972	% 6	% 94
1973	% 6	% 94
1974	% 5	% 95
1975	% 4	% 96

Yabancı kaynakların 1975 yılı sonunda % 80'ini oluşturan mevduat içinde de, öncelikle halkın birikimlerinin yer aldığı tasarruf mevduatı önem kazanmaktadır. Son yıllarda tasarruf yetersizliğinin somut sonuçlarını tasarruf mevduatının gelişiminde görmek olanaklıdır. Söz konusu gelişim, banka sistemindeki kaynak yetersizliğini ve bu yetersizliğin giderekten önemli bir sorun durumuna dönüşmesini belgeleyecek niteliktedir.

1975 yılı sonunda vadesiz tasarruf mevduatı 52,7 milyar TL. iken bu tutar 17.12.1976 tarihinde ancak 58,2 milyar TL. na çıkmıştır. Artış oranı % 10,3 tür. Vadeli tasarruf mevduatı ise 31.12.1975 tarihinde 30,1 milyar TL., 17.12.1976'da ise 31,9 milyar TL. dir ve bu tür tasarruf mevduatındaki yaklaşık bir yıllık artış % 6'dır. Toplam tasarruf mevduatında, söz konusu dönemde oransal olarak % 8, mutlak olarak da 7,3 milyar TL. artış oluşmuştur. Özetle tasarruf mevduatındaki artış «yok» denilebilecek bir düzeydedir.

Tasarruf mevduatındaki bu olumsuz gelişmenin asıl nedeni, «klâsik bankacı»larımıza göre «tasarrufu teşvik» ikramiyelerinin kaldırılmış olmasıdır. Oldukça kolay ve «ucuz» bir neden; üzerinde durulması bile gereksiz bir sav.

Tasarruf mevduatında görülen bu durumun nedenlerini ortaya koymak için, bazı soruların yanıtsız bırakılarak sorulması, kanımızca yeterlidir.

Bugün Türkiye'de, halkın tasarruf edebilecek gücü var mıdır? Değil tasarruf etmek, halk günlük yaşantısını sürdürebilecek gelir düzeyinde midir? Gerçekten tasarruf edebilecek gelir düzeyinde olanların tüketim harcamalarının önlenmesi için önlemler alınmış mıdır? Türk ekonomisinin ve daha özel olarak sanayinin tüketime yönelik bugünkü niteliği ve tüketimi özendirici - artırıcı araçlar karşısında,

hangi gelir düzeyinde olursa olsun, kimden daha fazla tasarruf etmesi istenebilir? Varolan enflasyonist ortamda bir bankaya % 9 faiz oranı ile para yatırmak mı kârlıdır, yoksa parayı altına ya da bir taşınmaz mala bağlamak mı?

Ekonominin genel yapısı ile ilgili bu sorulara bir soru daha ekleyelim: Türkiye’de tasarrufların banka sistemine yönelmesi için gerekli araçlar kullanılmakta mıdır? Örneğin, faiz politikası tasarrufların yönelimi üzerinde etkili olabilecek nitelik ve nicelikte midir?

Şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye’de, özellikle tasarruf mevduatına verilen faiz oranları uzun yıllardır değişmemiştir. Zaman zaman tasarruf mevduatının vadelerine göre ayarlamalar yapılmışsa da «azamî faiz» oranı % 9’u geçmemiştir.

1974 yılında çıkarılan faiz kararnamesiyle ilk kez «serbest faiz» sistemi getirilerek, iki yıldan fazla vadeli tasarruf mevduatına verilecek faiz oranının, mudi ile banka arasında saptanması öngörülmüştür. Yani bu tür tasarruf mevduatına uygulanacak faiz oranı serbest bırakılmıştır. Türk bankacılığında faiz politikasının niçin kısırlaştırıldığı da bu yeni önlem ile daha açık bir biçimde belirlenmiştir. Şöyle ki :

«Serbest faiz» sistemi bankalarca fiilen çalıştırılmamış ve bankalar arasında alınan bir karar ile Devletin sınır koymadığı iki yıl ve daha vadeli tasarruf mevduatı için % 12 gibi bir faiz oranı sınır olarak konulmuştur. Bu kadarla da kalınmamış, uygulamada serbest faizli mevduat sistemi bu biçimiyle bile çalıştırılmamıştır. Nitekim bugün, % 12 faiz oranı ile bankalarda bulunan tasarruf mevduatı önemsenmeyecek bir tutardadır, «yok» denilebilecek düzeydedir.

«Serbest faiz» sisteminin çalıştırılmamasının ve dolayısıyla faiz oranlarındaki statükoculuğun temel nedeni, banka sisteminin yıllardır «ucuz kaynak» kullanmaya alışmış bulunmasıdır. Burada özellikle belirtmek gerekir ki Türk bankacılığının mevduat toplama maliyeti oldukça düşüktür. Nitekim, 1975 yılı sonu itibarıyla yapılan bir araştırmada, banka sisteminde toplam mevduatın faiz maliyeti % 3,7 olarak saptanmıştır. Mevduat toplamaya yönelik diğer giderler (ikramiyeler, hediyelikler, reklâmlar, personel, kira v.b. giderler) de dikka-

te alındığında, toplam mevduatın bankalara olan maliyeti % 6,8'e çıkmaktadır ki en az % 11,5 faiz oranı ile plâse edilen mevduat için bu maliyetin düşüklüğü oldukça açıktır.

«İsrafçı» bankacılık uğraşları, özel olarak belirtmek gerekirse çok şubeli bankacılık, «lüks» görünümlü bankacılık, hep bu ucuz kaynak sağlamakta olanaklı olmuş; bankalar, özellikle kendi iştiraklerini ve bazı holdingleri bu kaynaklarla finanse ederek, bir yandan kendilerini, diğer yandan da bu holdingleri ekonomiye egemen kuruluşlar durumuna dönüştürmüşlerdir.

Özetle izlenen bu politika, faiz oranlarının artırılmasını sürekli olarak engellemiş, bu olgu da enflasyon, tüketim ekonomisi v.b. yapısal sorunlar ile birlikte tasarruf yetersizliğinin temel nedenlerinden biri olmuştur.

Varolan durumun korunmasında ısrar edilmesi, tasarruf mevduatındaki olumsuz gelişmeyi önümüzdeki yıllarda da sürdürecektir. Son iki yılda DÇM hesapları yöntemiyle kaynak sıkıntısını belli bir düzeyde tutan banka sisteminin, en geç 1978 yılı içinde bu açıdan bir darboğaza girmesi güçlü bir olasılıktır. Nitekim bu kaynak sıkıntısının ilk belirtileri de görülmeye bağlanmış ve yine «palyatif» bir önleme başvurularak bankalara yeni kaynaklar yaratılmıştır. DÇM uygulamasında bir yandan devalüasyonlarla oluşan, «kur garantisi»ne ilişkin ek ödemelerin Merkez Bankası'nda bloke edilmesi sağlanırken, diğer yandan yine DÇM hesapları için bankaların mevduat munzam karşılığı tesis etme yükümlülükleri büyük ölçüde kaldırılmıştır.

Bir ay arayla alınan bu iki önlemin, para - kredi politikası açısından ve özel olarak enflasyonist eğilimleri gidermek açısından birbirleriyle ne denli çeliştiği sanırız açıktır.

2. Kaynakların Dengesiz Dağılımı :

Bankacılığın ikinci önemli görevi, toplanan kaynakların kredi olarak dağıtılmasıdır. Ne yazık ki Türkiye'de kıt kaynaklar da bankalar tarafından dengesiz olarak dağıtılmaktadır. Söz konusu dengesizlik, kredilerin gerek sektörlere, gerek bölgelere ve gerekse kişilere (firmalara) dağılımında ortaya çıkmaktadır.

a) Banka kredilerinin sektörlere göre dağılımı :

Banka kredilerinin dağılımında kuşkusuz en önemli ölçütlerden biri sektörel dağılımdır. Bu tür dağılım aşağıda 1971 - 1976 yılları arasında kalan dönem için incelenmiştir (1).

Sektörler	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Sanayi	28,5	30,1	30,2	28,6	26,3	26,0
Tarım	24,6	20,4	19,0	20,7	26,9	22,9
Dış ticaret - turizm	10,3	9,8	10,4	8,8	8,3	8,1
Konut	11,7	12,4	10,6	9,7	8,1	7,0
Küçük sanat - esnaf	3,1	3,1	2,9	2,8	2,9	3,4
Malî amaçlı krediler	—	—	0,1	0,1	—	—
Ticaret	21,8	24,2	26,8	29,3	27,5	32,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablonun ortaya çıkardığı ilk sonuç, sanayi sektörünün banka kredilerinden aldığı payın azalmasıdır. Gerçekten bu sektörün banka kredilerinden aldığı pay, 1973 yılında % 30,2 iken bu oran 1976 yılının Haziran ayı sonunda % 26'ya düşmüştür.

Sözkonusu oranın düşmesi kadar önemli bir olgu da, bu sektöre yöneltilen kredilerin sanayi kolları arasındaki dağılımıdır. Bu konuda herhangi bir veri bulunmamakla birlikte, Türk sanayinin yapısı dikkate alındığında, yatırım ve ara malları üreten sanayiye göre tüketim malları üreten sanayinin, bu sektöre kullandırılan kredilerden asıl payı aldığı söylenebilir.

1975 yılında artmış olmasına karşın, tarım sektörüne kullandırılan kredilerin öneminin de azaldığı görülmektedir. Bu sektörün kredilerden aldığı pay, 1971 yılında % 24,6 iken 1976 yılı Haziran'ında % 22,9 olarak gerçekleşmiştir.

(1) Kaynak : Yıllık Ekonomik Raporlar, 1971, 1972, 1973, 1974 / Nisan; 1975 - 1976 / Haziran.

Sanayi ve tarım sektörleri açısından saptanan durum, dış ticaret ve turizm ile konut kredileri açısından da geçerlidir.

Bütün bunlara karşılık, dağıtım ve hizmetler sektörü olarak nitelenen ticaret sektörünün, banka kredilerinden aldığı payın sürekli olarak arttığı gözlenmektedir. Ticaret sektörünün 1971 yılında kredilerden aldığı pay % 21,8 iken bu oran 1976 Haziran'ında % 32,6'ya yükselmiştir. Son iki yılda banka sistemindeki kaynak artışının en önemli nedeni DÇM girişleri olduğuna göre, yukarıda oransal olarak belirlenen durum, DÇM kaynaklı kredilerin büyük ölçüde ticaret sektörüne yönelmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Tarım ve sanayi sektörlerine yönelen kredilerin önemi azalırken, ticaret sektörünün giderekten kredilerden daha fazla pay alması olgusu karşısında, banka sisteminin kalkınmaya yönelik bir uğraşı içinde olduğunu söylemek, kanımızca olası değildir.

b) Kredilerin bölgelere göre dağılımı :

Türkiye'de bölgeler arasında da büyük ekonomik dengesizliklerin var olduğu yadsınamayan bir gerçektir. Bu durumun çeşitli nedenleri olmakla birlikte, önemli bir nedeni de banka kredilerinin bölgeler arasındaki dengesiz dağılımıdır.

T. Bankalar Birliği'nin ilgili yıllardaki verilerinden hareketle ortaya çıkan durum, sözkonusu dengesizliği açıkça belirlemektedir.

Buna göre 1975 yılı sonunda, banka kredilerinin % 33,1'i İç Anadolu (Ankara - Konya), % 25,9'u Marmara (İstanbul - İzmit), % 12,9'u Akdeniz (Adana - Mersin) ve % 11,6'sı da Ege Bölgesi'nde (İzmir) kullanılmıştır. Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney - Doğu Anadolu bölgelerinin tümü ise kredilerden ancak % 16,5 pay almıştır.

Özetle, sanayinin ve daha genel olarak ekonomik düzeyin bölgeler arasındaki dengesizliğine koşut bir biçimde, krediler de bölgeler arasında dengesiz olarak dağılmaktadır.

c) Kredilerin kişilere dağılımı :

Kredilerin sektörlerle ve bölgelere olan dağılımının yanısıra kişilere (firmalara) dağılımı da önemli bir ölçüttür. Ancak bu yazının ba-

şında da belirtildiği gibi, birçok alanda varolan eksik ve güvenirlikten uzak verilere karşın, bu konuda hiçbir istatistikî veri bulunmamaktadır.

Bu konuya ilişkin olarak kesin bir yargıda bulunmak güç olmakla birlikte, banka kredilerinden «aslan payı»nı Türk ekonomisine ege- men beş holdingin aldığını söylemek, yanlış bir değerlendirme olma- sa gerekir.

Çünkü böyle bir değerlendirme, her şeyden önce Türk ekono- misindeki tekelci gelişime ve ulusal gelirin dağılımındaki adaletsiz- liğe uygun düşmektedir.

D U Y U R U

Cemiyetimizin yıllık olağan Genel Kurul toplantımız 7. Ma- yıs. 1977 Cumartesi günü saat 14.00 de Cemiyetimiz Genel Merkez salonunda yapılacaktır. Nisabın temin edilememesi halinde toplantı nisapsiz olarak 14. Mayıs. 1977 Cumartesi gü- nü Galatasaray Lisesi, lise kısmı konferans salonunda saat 14.00 de yapılacaktır.

GÜNDEM :

- 1 — Açılış-Genel Kurul Başkanlık Divanı seçimi.
- 2 — Genel Merkez yönetim kurulu çalışma raporu ve mali rapor, Denetçiler raporunun okunması.
- 3 — Raporların müzakeresi ile yönetim kurulu ve denetçilerin aklanması.
- 4 — Yeni Bütçenin sunulması ve kabulü.
- 5 — Genel Merkez Yönetim Kurulu ve Denetçilerin seçimi.
- 6 — Dilekler ve Kapanış.

Not : 1977 Yılı Şube Kongrenizi Nisan 1977 sonuna kadar ya- pıp, acele bildirmenizi rica ederiz.

Türk Bankacılık Sisteminde Denetim Üzerine

A. İhsan KARACAN

Bankalar, ister gelişmiş isterse azgelişmiş olsun piyasa modeline dayanan ekonomik sistemlerin can damarıdır. Kapitalist ekonomik sistemin fon derleme ve bu fonları dağıtma işlevini bankalar yüklenmişlerdir. Gerek bankalara fon sağlayan mevduat sahiplerini koruma, gerekse bu fonları bankaların ekonomik sistemi işler şekilde tutmak amacıyla dağıtımının yönlendirilmesi gibi nedenlerle bu ülkeler bir dizi yasal tedbirler ile bankaları diğer endüstri dallarındaki işletmelerden daha ayrıntılı bir denetime tabi tutmuşlardır. İşletme düzeyinde banka denetiminin amaçlarını şöylece sıralamak mümkündür :

1. Banka aktiflerinin (kaynak kullanımlarının) niteliğini belirlemek
2. Pasiflerin (yabancı kaynakların) yapısını belirlemek

3. Bankacılık sistemini düzenleyen yasalara ve diğer düzenlemelere bankaların uyma durumunu araştırmak
4. Banka işlemlerini ve muhasebe uygulamalarını değerlendirmek
5. Banka yönetimi (sevk ve idaresi) ile yönetim politikalarını incelemek
6. Sermaye yeterliğini ve bunun uygunluğunu belirlemek

Bankacılık denetim sistemini her ülkenin öznel koşulları belirleyecektir. Öznel koşullar ise, o ülkenin ekonomik yapısının kapitalist ekonomik gelişim çizgisinde ulaştığı aşamadır. Bulunulan aşamanın özel koşulları uyarınca bankacılık sisteminin hangi ölçüde, ne şekilde ve hangi sınırlar içinde denetleneceği, yasal düzenlemelere konu olacaktır.

Ülkemizde Denetim :

Ülkemizde bankacılık sisteminin denetlenmesi bir yana, bu uğraşların kaba yasal düzenlemeleri bile oldukça yenidir. 1933 tarihli 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu ve 1936 tarihli 2999 sayılı Bankalar Kanunu Türk ekonomisinin yapısal oluşumunun belgeleri olarak bankacılık sisteminin özel bir denetim organı tarafından denetlenmesi kavramına yabancıdırlar.

1958 tarihli 7129 sayılı Bankalar Kanunu özel bir denetim organı olarak Bankalar Yeminli Murakıplarını öngörmüştür. Söz konusu yasa göre, Bankalar Kanunu ile diğer kanunların bankalar ile ilgili hükümlerinin uygulaması Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından denetlenir. Bu denetmenler bankalar ile bankaların teşebbüs ve iştiraklerinden söz konusu yasalar ile ilgili görecekleri bütün bilgileri istemeye ve bunların bütün evrak, kayıt ve defterlerini incelemeye yetkili kılınmışlardır.

2 Yılda Bir Denetim :

Şüphesiz ki, bankacılık sisteminin denetimi yalnızca bu denetmenler tarafından sürdürülmektedir. Çeşitli yasaların verdiği yetkiler içinde Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji

Bakanlığı, T. C. Merkez Bankası ve kamu denetimi niteliğinde olmasa bile T. Bankalar Birliği bankacılık sistemini denetleyen kuruluşlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu denetim organının en önemli özelliği, yaptığı işler ve işlevleri açısından ülkemizin tek modern denetim organı olmasıdır.

Bu denetim organının 1970 - 1975 arasındaki denetim faaliyetleri Tablo: 1 ve Tablo: 2'de özet olarak verilmiştir. Görüldüğü gibi, denetim elemanı sayısı açısından tatmin edici düzeylere ulaşamadığı gibi 1975 yılında murakıp başına 163 banka şubesi düşmektedir. Bunun sonucu olarak, bu denetim organı tarafından 1975 yılında ülkemizdeki banka şubelerinin ancak % 3'ü denetlenebilmiştir. 1970 - 1975 döneminde incelenen banka şubesi sayısı ise 1.037'dir ve bu sayı 1975 sonundaki banka şube sayısı 4.587'nin % 22,6'sıdır. Aynı dönemde banka genel müdürlükleri düzeyinde yapılan inceleme sayısı ise 108'dir, ve bu da göstermektedir ki, yaklaşık olarak her banka, 2 yılda bir bu denetmenlerce denetlenebilmektedir.

Neler Denetlenir :

Bu denet organı tarafından genel müdürlük düzeyinde yapılan incelemeler ise gerçek anlamıyla ülkemizde yapılan tek işletme denetimi örneğini oluşturmaktadır. Bu tür incelemelerde inceleme yapılan bankanın kamuya açıkladığı bilanço ve kâr - zarar tabloları incelenerek muhasebe ilkelerine göre yeniden düzenlenmekte, kullandığı krediler tek tek firma düzeyine kadar inilerek incelenmekte, pasifin niteliği belirlenmekte, bankanın taahhütlerini karşılayabilme gücü ve malî bünyesi araştırılmakta, bankacılık faaliyetlerini çerçeveleyen Bankalar Kanunu, Ödünç Para Verme İşleri Kanunu, Ticaret Kanunu, Merkez Bankası Kanunu, Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu, Vergi Kanunları, diğer kanun ve kararlara bankanın uyma durumu incelenmekte, bankanın gelir ve giderleri analiz edilmekte ve işletme politikası ile muhasebe uygulamaları değerlendirilmektedir. 1970 - 1975 döneminde, aslında çok uzun süren böylesi incelemelerin sayısının 108 olması ve yılda ortalama 12 malî bünye raporu yazılması bu denet organının oldukça önemli performansla sahip olduğunun bir göstergesidir. Bu denetim organının batı ülkelerindeki benzerlerinin işlevlerini yerine getirmedeki en büyük handikapı Maliye

Bakanlığı'na bağlı oluşudur. Nitekim, Bankalar Kanunu ve Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'na aykırı eylemleri bir Bankalar Yeminli Murakibi tarafından saptanan banka yöneticileri hakkında yasal takibat yapılabilmesi için Maliye Bakanlığı tarafından cumhuriyet savcılığına müzekkere yazılması zorunludur.

Merkez Bankası'nın Bürokratik İşleyişi :

Bankacılık sisteminde görünüşte bir denetim organı niteliğinde görülen Merkez Bankasının durumu kanımızca yanlış değerlendirilmektedir. Ülkemizdeki Merkez Bankası - bankalar ilişkileri bu bankayı bir denetim organı olarak nitelemeyi olanaksız kılmaktadır. Bu banka, kendi kuruluş yasasının verdiği birtakım yetkileri kullanarak fiilen yürütmenin içinde yer almaktadır. Ve hiç bir zaman gerçek anlamda bir denetim organı olarak faaliyet göstermemektedir. Zaten bu bankanın ağır bürokratik yapısı da bunu olanaksız kılmaktadır. Banka, özellikle dış ticaret ve kambiyo işlemlerinde kambiyo düzenimizin sonucu bir aracı ve birtakım talimatlar veren bir kuruluştur. Öte bir özellik taşımamakta ve aldığı birçok kararlara bankaların uymasını makro düzeyde bile sağlayamamaktadır.

II

Piyasa modeli ekonomilerinin bankacılık ile ilgili önemli bir sorunu, sistemin işlerliğini büyük ölçüde zedeleyen banka iflâslarının önlenmesi veya en az zararlarla gerçekleşmesini sağlayabilmektir. Bu belki de bankasal düzenin kamunun güvenine dayandığı savının bir sonucu. Ama bir gerçek de var ki, bankalar; kapitalist ekonomik sistemde ortaya çıkan buhranlardan, istikrarsızlıklardan en çok etkilenen firmalar. Diğer yandan bankasal sistemde ortaya çıkan sorunlar diğer endüstri dallarına kıyasla bu sosyo-ekonomik sistemi daha çok uğraştırıyor ve işlerliğini zedeliyor.

Erken Uyarı Sistemi :

Bu olgu en çok A. B. D.'de kendisini göstermekte ve bu ülke binlerce bankanın yer aldığı bankasal sistemini ayakta tutabilmek için büyük güç harcamakta ve etkin bir denetim sistemi kurma ve geliştirme çabasıdadır. Bu ülkede 1970 - 1976 arasında 84 kredi kurumu

kapanmıştır. Yüzlerce banka da bu ülke denet organları tarafından «**problemlili banka**» olarak yakından izlenmektedir. 1976 sonlarında böyle banka sayısı 368 olarak nitelenmekte ve 1959 - 1973 arasında kapanan 66 Federal Deposit Insurance Corporation'a üye sigortalı bankadan yalnızca 38 tanesinin «problemlili bankalar» listesine kayıtlı olması endişeleri arttırmaktadır. Bu nedenle bu ülkede, bankaların daha yakından izlenmesini sağlamak amacıyla **Erken Uyarı Sistemi** (Early - Warning System) olarak nitelenen bir yöntemin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu sistem, bankaların malî tablolarından çıkarılabilecek bazı reşyolara dayanılarak ulaşılabilecek skor veya endeksler ile bankaların malî yapısının hassas (vulnerable) ve ödeme güçlüğüne uğramak üzere olduğu ya da güvenilir ve dayanıklı (resistant) olduğu konusunda değerlendirme yapmayı ve önlemler almayı olanaklı kılabilecek bir denetim yöntemi olarak nitelendirilmektedir. A. B. D.'de bankasal sistemin gelecekteki sorunlarını yumuşatma ve önceden tahminde ve bankacılık sisteminin finansal zayıflıklarının ortaya çıkarılmasında ve malî sistemin daha düzenli bir şekilde çalışmasında etkin bir erken - uyarı sisteminin önemli katkıları olacağı ifade edilmektedir. Bu yargı özellikle, 1970'lerde her birinin aktifleri toplamı 1 milyar doları aşan U. S. National Bank of San Diego, Franklin National Bank, Security National Bank gibi bankaların iflâsları ile önemini arttırmış ve etkin bir erken - uyarı sistemi kurulması ve geliştirilmesi konusu tartışmaları yoğunlaşmıştır.

İflâs - Tedrici Tasfiye :

Banka iflâsları yakın tarihlere kadar ülkemiz bankasal sisteminin de önemli bir sorunu idi. Ancak 1961 yılında 153 sayılı kanun ile getirilen tedrici tasfiye yöntemi bunu bir ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu düzenlemeye göre, Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından yapılan inceleme sırasında bankanın malî bünyesinin taahhütlerini karşılayamayacak derecede zaafa uğradığı ya da bu durumun gerçekleşmek üzere olduğunun saptanması halinde, Maliye Bakanlığı'nın teklifi üzerine hükümet Merkez Bankasının da mütalâasını aldıktan sonra geçici bir yönetim kurulu teşkil ve gerekli bütün tedbirleri almak üzere Maliye Bakanlığı'na yetki verebilir. Maliye Bakanı yetkiyi müteakip bu hale düşmüş bankaların faaliyetlerine devamları mümkün görülmediği takdirde tedricen tasfiyelerine karar verebilir. Bu

halde Bankalar Kanunu ve Ticaret Kanunu'nun tasfiyeye ilişkin hükümleri uygulanmaz. Tasfiye, faaliyette olan bir bankanın nezaretinde ve onun malî ve teknik yardımı ile yapılır. Tasfiye sonucundaki kat'i açık Bankalar Tasfiye Fonundan karşılanır. Bankaların katkısı ile oluşan bu fon, tasfiyedeki bankalar nedeni ile açık vermiş ve bu açık 18.3.1977'de 99.219 bin TL.'ya ulaşmıştır.

Görüldüğü gibi, Türk Bankasal sisteminde iflâsların fiilen ortadan kalkması nedeniyle bu konuda endişe edilmemesi gerektiği ileriye sürülebilirse de sosyo-ekonomik sistemin işlerliği için sorun önemini korumaktadır. Yasalar bu konuda Bankalar Yeminli Murakıplarına önemli görevler yüklemiştir. Bu denetmenlerce banka genel müdürlüklerinde yapılan malî bünye incelemeleri bu açıdan önemini göstermektedir.

Güvenilir Olmayan Bildirimler :

Türk bankasal sisteminde çok ilkel düzeylerde de olsa erken uyarı sistemine benzeyen bazı uygulamalar vardır. Örneğin, bankalar her ay sonu itibarı ile, bir kararla tanımı yapılmış örneğe uygun şekilde disponibiliteler oranlarını Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası'na göndermektedirler. Ancak şunu belirtelim ki, Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından yapılan malî bünye incelemeleri, bildirilen bu oranların güvenilir olmadığını ortaya koymuştur.

Aynı şekilde Bankalar Kanunu m. 51-52 uyarınca bankalar geniş bilgileri içeren formları da bu organlara yollamakla beraber bu bilgiler bu kuruluşlarda yeterince hattâ hemen hiç ne incelenip değerlendirilmekte ne de sistematikleştirilmektedir. Örneğin yapılan incelemelerde birçok bankanın mevduat munzam karşılıkları konusunda yasaların kendilerine yükledikleri görevleri yerine getirmediikleri görülmüştür; bu ise bankalarca gönderilen formlarda takibi yapılabilecek bir olgudur. Aslında bu olgu bankalar için önemli bir malî bünye göstergesidir ve ülkemizde tasfiyedeki tüm bankaların bu duruma düşmeden önce, mevduat munzam karşılığı yatırma mükellefiyetlerine uymadıkları da bilinen bir gerçek. Bu nedenle Türk banka sisteminde bankaların malî bünyelerinin yakından izlenmesi Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından yapılan malî bünye incelemelerine

dayanmaktadır. Bu denet organının yürütme yetkileri olmaması gibi bir eksikliğin yanı sıra;

1. Bankanın yönetim politikalarında ve malî durumunda önemli değişiklikler denetimler arasında ortaya çıkabilir (Yukarıda bir banka genel müdürlüğünde en iyimser tahminle iki yılda bir inceleme yapılabildiğini belirttik.)
2. Yerinde denetim uzun ve pahalı bir süreçtir.
3. Denetim raporlarında potansiyel gelecekteki yönetsel veya finansal sorunlardan ziyade bankanın fiili durumu ile ilgili bulgulara dayanılmaktadır.
4. Denetmenin bulguları resmî kayıtların yalnızca bir parçasını yansıtmaktadır.

Erken - Uyarı Sisteminin Yararları :

Bu sıralanan nedenler Türk banka sisteminin malî yapısının daha etkin bir şekilde izlenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Belki denetmen sayısı artırılarak banka malî bünye yapılarının daha yakından izlenebileceği ileriye sürülebilir ise de bu tür denetimin maliyetinin yüksek olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

İzlenecek en iyi çözüm bankalardan daha tutarlı ve yararlı bilgiler toplamak, toplanan bilgileri bugünkü uygulamanın aksine iyi bir şekilde değerlendirmek ve etkin bir erken - uyarı sistemi kurmaktır. Böyle bir sistem şu faydaları sağlayacaktır :

1. Hem denetimler arasında malî bünyedeki değişiklikler üzerinde periyodik olarak doğru bilgi sağlayacak, hem de denetim organlarının kaynaklarını daha etkin bir şekilde tahsis edebilmesine olanak sağlayacaktır.
2. Etkin bir erken - uyarı sistemi bankanın malî durumunu sürekli olarak değerlendirmede faydalı bir malî analiz aracı olabilecektir.
3. Denetim öncesinde verilerin daha etkin bir kullanımını sağlayacaktır. Bu sistemin bir amacı, denetim verileri kullanılmadan ve denetim fiilen başlamadan önce bu sistemin sağladığı

verilere dayanarak bankanın malî durumunu değerlendirmede denetmene yardım etmektir.

4. Bazı objektif kriterlerin oluşmasını sağlar. Denetimde birçok konularda ve tanımlarda denetmenin subjektif yargıları önemli bir belirleyicidir. Böylece bundan doğan sorunlar bir ölçüde giderilmiş olacaktır.
5. Bu sistem banka otoritelerine bankasal sistemi denetleme ve yönlendirme çabalarını değerlendirmede de yardımcı olacaktır.

Erken - uyarı sisteminin kurulabilmesi ve içeriğinin belirlenebilmesi ise bankasal sistemin oldukça iyi bir şekilde değerlendirilmesi ile oluşturulabilecektir. Bu konuda ise şüphesiz ki en büyük görev sistemin denetimini üstlenmiş olan Bankalar Yeminli Murakıplarına düşmektedir ve kurulacak bir erken - uyarı sistemi ancak bu denet organının yönetiminde kendisinden beklenen faydaları sağlayabilecektir.

TABLO : 1

**BANKALAR YEMİNLİ MURAKİBİ, BANKA, BANKA ŞUBESİ
SAYILARI VE İLİŞKİLERİ**

Yıllar	Sayı		(3) Şube	İlişki	
	(1) Murakıp	(2) Banka		(2)/(1)	(3)/(1)
1970	22	47	3194	2,1	145,2
1971	20	46	3411	2,3	170,5
1972	20	45	3666	2,2	183,3
1973	20	43	4007	2,1	200,3
1974	28	43	4407	1,5	157,3
1975	28	42	4587	1,5	163,8

Kaynak : 1976 ve 1977 Malî Yıllar T. C. Maliye Bakanlığı Bütçe Kanunu Tasarısı.

TABLO : 2

**BANKALAR YEMİNLİ MURAKIPLARI TARAFINDAN YAPILÂN
İNCELEME VE YAZILAN RAPOR SAYISI**

Yıllar	İncelenen Banka ve Şube				Yazılan Raporlar					Toplam
	Gen. Md.lük	% Payı	Şube	% Payı	Mali Bünye	İhbar - Şikâyet	Genel Mevzuat	Vergi	Etüd Araştırma	
1970	17	36,1	34	1,1	13	12	28	5	10	68
1971	10	21,7	55	1,6	7	16	55	11	13	102
1972	18	40,0	180	4,9	14	22	120	8	17	181
1973	30	69,7	253	6,3	16	31	191	27	23	288
1974	15	34,8	377	3,5	7	18	334	103	60	522
1975	18	42,8	138	3,0	13	12	169	43	22	259
Toplam	108		1,037		70	111	897	197	145	1,420

Kaynak : y.a.g.e.

yakıt nakliyat ve ticaret a. ş.

KARA, DENİZ
ve
HER NEVİ NAKLİYAT

İKTİSAT MEZUNLARINA BAŞARILAR DİLER

Büyükdere Cad. T.M.T. Han No. 84 Kat 3

Gayrettepe-İSTANBUL

TELEFON : 66 06 75

TELEK : 22231-İstanbul

Bankacılık Sistemi Üzerine Röportaj

Bülent YARDIMCI

**«SERMAYE PİYASASINA ESKİMEKTE OLAN BİR
EKONOMİK KURUM OLARAK BAKMAK
YERİNDE OLUR»**

Dr. Öztin AKGÜÇ

Soru : Son yıllarda Türkiye'nin mevduat artış hızında ve mevduat yapısında ne gibi değişimler olmuştur?

Cevap : Dövizle çevrilebilir mevduat hesapları bir yana bırakılırsa, son yıllarda mevduat artış hızında yavaşlama gözlenmektedir. Bu yavaşlama 1976 yılında çok daha belirgindir. Mevduat - Dövizle çevrilebilir mevduat hariç 1975 yılında % 33.6 oranında artış göstermiş iken, artış hızı 1976 yılında % 21.3 oranında olmuştur. Ancak mevduat türleri itibariyle artış hızları çok farklıdır. Vadeli tasarruf mevduatında artış hızı % 10 oranının altında kalırken, ticarî mevduatta artış hızı % 40'a yaklaşmıştır. Bu gelişmeler sonucu, Türkiye'nin mevduat bileşimi mevduat türleri itibariyle değişmiş, tasarruf

mevduatının görelî önemi azalırken, ticarî ve bankalar mevduatının payı yükselmiştir. Diğer yandan tasarruf mevduatının vadeli, vadesiz ayırımında da vadeli mevduatın payı azalmıştır.

Soru : Tasarruf mevduatında gözlenen artış hızındaki yavaşlamayı nasıl açıklarsınız?

Cevap : Enflasyon ve sosyal güvenlik sisteminde gelişmeler, kişilerde tasarruf güdüsünün motivini değiştirmektedir. Eskiden, emniyet motivi ile tasarruf önemli iken, günümüzde bu motiv görelî önemi yitirmektedir. Kişiler daha çok uzun vadeli harcama planlarını gerçekleştirmek için geçici süre için birikim yapmaktadırlar. Bankalara tasarruf mevduatı adı altında akan fonlar, aslında uzun vadeli bir tasarruf değil, geçici likidite fazlalarıdır.

Bu genel eğilim dışında Türkiye'ye özgü bazı nedenler de tasarruf mevduatındaki artış hızını etkilemiştir. Bunlar arasında (I) devletin her an işlemiş faizi ile paraya çevrilebilir % 11 faizli vergiden muaf tahvillerin (II) özel kesimin tahvil, hisse senetleri ihraçları (III) bankaların yeni şube açmaları konusunda Maliye Bakanlığının getirmiş olduğu kısıtlamalar (IV) hızlanan enflasyonun, kişilerdeki tüketim eğilimini kamçılamaş olması gibi nedenler sayılabilir.

Devlet % 11 faizli her an paraya çevrilebilir tahvil çıkartmakla, bir anlamda vadesiz mevduat faizini net % 11'e yükseltmiştir. Devlet tahvilleri, geçici likidite fazlasını değerlendirmek isteyenler için cazip bir plasman alanıdır. Yine özel kesimin çıkarmış olduğu, likiditesi yüksek menkul değerler geçici birikimleri olanlar yönünden cazip bir yatırım seçeneğidir. Tahvil veya hisse senedi almak için bankalardan çekilen mevduat veya bankalara gelmeyen birikimler bu birikimlerden yararlanan kuruluşlar eliyle büyük ölçüde tekrar bankacılık sistemine geri dönmektedir. 1976 yılında ticarî mevduatın % 40 oranında artmasının nedenleri arasında bankaların vermiş oldukları krediler karşılığında bloke mevduat bulundurmaları yanında, kişilerin harcamalarının artması ve tahvil, hisse senedi almaları nedeniyle kişisel birikimleri, ticarî kuruluşlar eline geçmesi sayılabilir. Özetlersek Türkiye'de mevduatta tür değişikliği olmakta, birikimler tasarruf mevduatı adı altında değil ticarî mevduat şeklinde bankacılık sistemine gelmektedir.

Soru : DÇM hesaplarının gelişmesi nedeniyle Türk Bankacılık sisteminin daha çok dışa bağımlı hale geldiği söylenebilir mi?

Cevap : Türk bankacılık sisteminin kaynakları arasında DÇM'nin önemi artmaktadır. 1976 yılı sonu itibariyle 1.8 milyar dolar DÇM bulunduğu hesaplanmaktadır. Türkiye'de bankalar mevduatı dahil 1976 yılı sonunda mevduat hacmi 200 milyar liraya yaklaştığı dikkate alınırsa, DÇM hesapları banka kaynakları arasında % 15 dolaylarında bir ağırlığa sahip olmaktadır. Kuşkusuz böyle bir durum bankacılık sisteminin dışa bağımlılığını artırır.

Türkiye'nin dış ödemeler dengesi dış kaynaklardan yararlanmayı bugün için zaruri hale getirmektedir. Önemli olan bu kaynaklara uzun vadeli nitelik kazandırmak, faiz koşullarını elverişli hale getirmektir.

Soru : Son yıllarda büyük holdinglerde bankalara egemen olma eğilimi gözlenmektedir. Holding banka ilişkisini ve bu eğilimi nasıl açıklarsınız?

Cevap : Türkiye'de sermaye piyasasının ve diğer finansman hususlarının gelişmemiş olması nedeniyle, fonlar bankalar eliyle toplanmaktadır. Bankalara egemen olmak, ülkede fon akımlarını kontrol altına almağa olanak vermektedir. Bankalar kanunundaki bazı boşluklar, bankaların holdinglerin kontrolü altına girmesini kolaylaştırdığı gibi, bankaya egemen olmayı da holdingler açısından cazip hale getirmektedir.

Holdinglerin, bankaları kontrol altına almalarını önlemek için, Bankalar kanununda bazı değişikliklerle boşlukların kapatılması gereklidir. Bunlar arasında, öz sermaye tasarruf mevduatı oranını düşürmek, örneğin bu oran bugün büyük bankalar için 15'dir, bu 10'a indirilebilir. Bankaların iştiraklerine sınırsız kredi açmalarını önlemek bankaların yapacakları iştirakleri sınırlamak gibi önlemler akla ilk gelenlerdir.

Soru : Sermaye piyasasının gelişmesi bankacılık sisteminin, fon akımlarını kontroldaki etkinliğini azaltabilir mi?

Cevap : Kanımca, belirli ekonomik koşulların varlığı altında doğup, gelişen sermaye piyasası artık kapitalist ülkelerde dahi görece önemini yitirmeye başlamıştır. Sermaye piyasasına, eskimekte olan

bir ekonomik kurum olarak bakmak yerinde olur. Batı ülkelerinin bir kısmında sermaye piyasası ya duraksamış ya da büyüme hızı yavaşlamıştır.

Türkiye’de yasal baskılar durdurulsa dahi sermaye piyasasının gelişeceği kanısında değilim. Türkiye’de sermaye piyasasına akacak kurumsal tasarrufların oluştuğu T. C. Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur da, sermaye piyasasına fon gelmez. Hayat sigortası şirketleri özel emekli sandıkları ise, önemsizdir. Önemli bir portföy oluşturmalarına olanak yoktur. Kişisel tasarruflardan önemli bir kaynak akışı beklememek gerekir. Yukarıda bir sorunuza cevap verirken değindiğim gibi, kişilerde tasarruf motivi değişmektedir. Bu nedenle, fonlar Türkiye’de Bankacılık sisteminin elinde toplanmaya devam edecektir.

Soru : Fon akımına egemen olduğunu gösterdiğiniz bankaların kontrolü hakkında ne düşünüyorsunuz? Neler önerirsiniz?

Cevap : Bankalar, kendi öz kaynaklarını değil, halkın birikimlerini kullandıkları için, tüm dünyada kamu otoritelerinin kontrolü, denetimi altındadırlar ve genel eğilim bu denetimin daha da artırılması ve etkin hale getirilmesidir.

T. C. Merkez Bankası kanunu, anılan bankaya kredilerin dağılımı konusunda önemli yetkiler vermiştir. Merkez Bankası bu yetkilerini kullanır ve bankalar kanunundaki boşluklar kapatılırsa, Türkiye’de daha etkin bir kamu denetimi sağlanabilir ve kredilerin gerek sektörel, gerek bölgeler, gerek kişi ve firmalar arasında dağılımı düzeltilebilir.

Türkiye'de Sanayi ve Ticarete ilk millileşme çabaları

Prof. Dr. Haydar KAZGAN

1 — Millileşme olayının nedenleri.

Olay olarak millileşme hareketleri 1. Dünya Harbinin sonunda ve hatta İstanbul ve civarının işgali ve Türkiye'nin parçalanması sırasında gerçekleşmeye başlamasına rağmen, fikir düzeyinde daha önceleri de oluşmaya başlamıştır. Nitekim 1913 yılları sonunda Kapitülasyonları kaldırma çabaları yanında Türk İslâm ticarî ve sınaî firmaların ortaya çıkmasından ve bunların teşvik edilmesinden resmî ağızlarda bile söz edilmeğe başlamış ve hatta 1912 tarihli Teşviki Sanayi kanunu bu maksatla hazırlanmıştır.

1. Dünya harbinin hazırlığına girerken büyük devletler önceden bütün propaganda güçleri ile sınaî ve ticarî üstünlüklerini ve başarılarını ortaya koyarken, bir kısım devlet adamları ve aydınlar ve hatta bazı iş adamları bir Osmanlı - Türk - İslâm sanayi ve ticaretinin kurulması için büyük çaba gösteriyorlardı. Gerçekte aynı günlerde İstanbul ve diğer şehirlerimizde gazetelerin ve dergilerin sayfalarında ki reklamların hemen hepsi yabancı malların methiyesini yapıyordu.

Bunları satanların çoğu da yerli azınlıklar idi. Fakat güçlü ordusu ile yaklaşan savaş içinde yer alacağı muhakkak görülen Osmanlı İmparatorluğunun aydın - bürokrat kesimi ile askerleri ve bazı iş adamları bu savaşın ekonomik nedenlerinin ağır basacağına pek inanmış görünüyorlardı. Bu itibarla istenilen millileştirme yüzeyde idi ve bazı malların ve tabelaların üstüne de İslâm - Türk ünvanlarını görmek amacından ibaretti.

Nitekim bu akım, dört yıllık savaş içinde de sürüp gitmiş, fakat bütün ithalat kısıtlamalarına rağmen içerde üretim yapma çabaları hiçbir netice vermediği gibi, İstanbul ve civarının işgali ile birlikte bu bölgeyi rumlaştırma politikasına karşı bir tepki olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Atina ve yabancı işgalcilerin teşviki ile İstanbul'da faaliyette bulunan iki Yunan bankası ve buna ilâveten bazı yabancı bankaların isteği ile, Rumların mülk edinme ve ticaret ve sanayiî ipotekleri altına alma çabaları sürüp gitmiştir. Bunun üzerine İslâm - Türk fikri hareketine paralel olarak bu harekete karşı koyma girişimine geçilmiştir. Bir kısım Türk sermayesi Anadolu'ya ve hatta Avrupa'ya kaçarken, Türk - İslâm ticarethane ve tezgâh ile atölyeleri birer birer kapanırken, Rumların süratle iktisadî bir yayılma göstermelerine tepki olmak üzere, bazı dernekler kurulmuş ve eskileri de yoğun bir faaliyete girişmişlerdir. Aslında bunun işgale karşı Türklerden beklenmeyen bir tepki olduğunu düşünen işgalciler bu yoğun faaliyete karşı gelmemişlerdir. Zira, onlardaki önyargı Türk - İslamların ticarî ve sınaî becerilerinin bulunmadığı ve örgütlenmenin asıl amacının başka yönlerde olabileceği idi.

2 — Olayın göstergeleri.

Bugün için çok garip ve hatta uzaklarda kaybolmuş bir olay gibi görünmesine rağmen, ticaret ve sanayide millileştirme olaylarının 1919'larda başlayarak bütün işgal boyunca sürüp giden halkaları, o zaman için çok önemli görülüyordu ve hatta birçokları için kurtuluşun müjdesi idi. Nitekim bir kadim dergisi olan **İNCİ**'nin 1 Ekim 1919 tarihli 10. sayısında «Bir İslâm müessesemizi ziyaret» başlığı ile neşredilen bir yazıda dergi yazarının İpekçi Kardeşlere ait Selanik Bonmarşesi'nin Beyoğlunda açılan üçüncü Türk - İslâm müessesesi olduğunu övünç ile bildirmesine tanık oluyoruz. Daha evvel aynı cad-

dede aynı yılda açılmış olan «Moda Salonu» ve «Hanımlara Eşya Pazarı»ndan sonra bu üçüncü müessesenin yine bir Türk Müessesesi olan Selâhattin efik RBey'in Marangoz fabrikası tarafından teçhiz ve tefriş edildiğini yazan derginin arka kapağında da renkli olarak bu üç müessesenin reklamları bulunuyor.

Aynı yazıda İslâm - Türklerin şimdiye kadar İstanbul cihetinde faaliyetinde bulunduğunu, fakat Beyoğlu'na çıkmadıklarını ısrarla belirten ifadeden anlaşılacağı üzere, daha evvel açıkladığımız sebeplerle tamamen Rumlaştırılmak istenen İstanbul'un bu yakasında Türk'ün varlığını göstermek çabaları sürdürülmek istenmektedir. Nitekim Anadolu'da Türk - Yunan savaşı bütün hızı ile devam ederken işgal altındaki İstanbul ve civarında sinsi bir ekonomik savaşın sürdürüldüğüne şahit olmaktayız. Türklerin, Rumların elinde olan meslekleri, artık yavaş yavaş da olsa ele geçirmeleri gereği konusunda büyük bir yayın kampanyasına girildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan en önemlisi olan Hacı Bey Zade'nin «Aş Evi» adında neşrettiği kitabının birinci cildinde şunlar yazılmıştır :

«Memleketimize gelen misafirlerimize seyyahlara millî yemeklerimizi pişirip göstermemize sebep, evladı vatandan aşçı, hususile garson yetiştirmedüğimizin cürmü, cürmümedeniyetin cezasıdır. Bununla beraber bizce bu cürmün izalesi de kolay bir iş değil idi. Çünkü memleketimizde asırlardanberi teşekkül etmiş Rumların Eterya (1) namında bir cemiyeti hafiyeleri vardır ki, en birinci vazifelerinden biri de, bu memleketin asıl evladına ticaret ve sanayi aleminde meydan vermemek ve aynı zamanda Avrupa efkârına Türk ve müslümanların kabiliyeti medeniye yani kabiliyeti hayatiyelerinin olmadıklarına dair propaganda yapmaktadır. O sebepten şehrimizdeki ecnebilerin gidip göreceği temiz lokantalarda meselâ, İstanbul'un Beyoğlu tarafında Türk ticarethanelerinin yokluğu ve keza Türk aşçı ve garsonlarının bulunmaması sırf bu cemiyetin gayreti neticesindedir Böyle yerlerde

(1) Eterya'nın sureti teşkili, icraat ve tarihine dair mufassal malumat edinmek isteyenlerin Cevdet Paşa tarihinin onbirinci cildinin ikinci sayfasından yüz-ellibirinci sayfasına kadar ve Osman Şinasi Beyin Osmanlı Yunan harbi ismindeki eserini tamamen mütalâa etmeleri icap eder. Mamafih muhtasar olarak Lugatı Tarihiye ve Coğrafiyenin seksen beşinci yaprağında istenilen malumat mevcuttur.

müslüman bir aşçı olduğunu iştirseniz iyibiliniz ki, bu adamın istihdam edilmesinin sebep elnde kalabilmiş milli sanatı çalmak, sarsa da kapı dışarı atılmaktır. Bizim memleketimizde garson komilikten yetişir. Komi : siyah veya lacivert caket üzerine sık ve parlak sarı düğmeli özel elbisesi bulunan on, onbeş yaşlarındaki garson çırağına denir. Meşrutiyetin akabinde İttihat ve Terakki cemiyetinin bazı adamları bir iki gazinoya müslümandan komi aldirmaya muvaffak olmuşlarsa da, hiçbirisinin garson olarak yetiştirilmesine Eterya cemiyeti meydan vermedi. Ve esasen komi olarak kabul edilmiş olan müslüman çocukları da garsonluğa müstait olanlardan seçilmemişti.

Daraleytam müessesesi hocalarından merhum Mahir ile müştereken ve pek büyük fedakârlıkta tanınmış bir mahvel büfesiin isteği ile göndermeğe muvaffak olduğumuz iki yetim müslüman çocuk istisna edilecek olursa, diğer alınanlar gayet pis ve aciz birer mahluk idiler. Çünkü onu (komi) olarak kabul eden gazinonun sahibi müslüman olsa dahi baş garsonu mutlaka onlardan yani Eterya cemiyetine mensup bulunacağından, lütfen kabul ettiği çocukları bileerek bu işe yatkın olmayanlardan seçilmiştir.

Müslüman çocukları için bu yoldaki girişim istediğimize sayı ve neticeyi asla gerçekleştirmedi. Bu sebeble bütün mevcudiyetimle iddia ederim ki, İstanbul veya İzmir gibi Türk şehirlerinin en güvendiğimiz otel ve gazinosuna garson olarak müslüman bir çocuğun yetişmesine olanca gayret etseniz, onlar da, hatırlınız için, komi olarak alsalar hatta o mahal farmasonluk gibi sırf insanlığın yükselmesi için açılmış bir kulübün büfesi bulunsa, madem ki o mahal Türkiye-de ve Osmanlılık namı altındadır onlardan biri mutlaka orada bulunacaktır. Neticede : o müslüman çocuk iğfal edilip kendisine terki meslek ettirilemezse bile, üstüne atılan iftira ve entrikalarla ne yapıp yapılar bulunduğu yerden çıkarılıp atılır. Bir daha komi garson olarak isdihdam olmasına meydan verilmemek için hırsızlık lekeleri sürülür.

Milletdaşılarımdan rica ediyorum, bu satırlar bir romancılık mahsulu sayılmasın. Bunun otuz seneyi mütecaviz bir zamandanberi garson yani her manası ile mükemmel bir sofracı yetiştirmek gayesile çalışmış, bin türlü fedakârlıkta bulunmuş, lakin memleketin pek mü-

kemmel olan teşkilatlı düşmanları karşısında ezilmiş bir vücudun ağlamak kabilinden feryadı olduğundan şüphe edilmesin.

Hakikaten bir garson veya aşçılık mektebi bulunmayan bir memleketin maarifi yok demektir.

Herşeyden sarfınazar Eterya cemiyeti vatanımızın her köşesinde kendi propagandacıları bulunan otel ve gazino müstahdemleri sayesinde maksadına pek süratle muvaffak oluyor.

Memleketimize bu kadar seyyahlar gelip gitmişlerdir. İşte bu seyyahların hemen hiçbirisi rum dostu veya Türk düşmanı değilken, Trükiye'ye gelmiş bir müslüman hanesine girmeden, belki hakiki bir Türklerle görüşmeden giderken müslümanlardan nefret edecek ve Türklerin düşmanı olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Buna hiç şüphe yoktur. Çünkü bir seyyah bir memlekete gittiği vakit ilk hasbihal edeceği şahıs garson veya kamarottur ve en son temas ettiği de bizde ekseri tercüman namı verilen rehber olur. Rehber olan bu tercümanların da yüzde doksan dokuzu da garsonlukta gelmiştir. Bu garsonların hepsi de Eterya'nın daima kontrol altında bulundurduğu komilikten yetişmiş dört beş lisan konuşan adamlardır.

Seyyahların kendi memleketlerinden alıp getirmiş oldukları ellerindeki harita ve rehberler, mürettip ve muharriri her kim olursa olsun, Eterya cemiyetinin parası ile planla yazılmış eserler olduğu unutulmamalıdır.

İşte, müslümandan komi alınıp garson olmasına meydan verilirse altı sene sonra bunlar da tercüman olur ve bilahere Eterya'nın yalanlarını tekzip, planlarını alt üst edeceğinden, bu cemiyeti fesa-diyenin müslümandan komi olmasına meydan vermemek eylemi tabiatile zayıflayacaktır. Uzağa ne hacet, işte ittilaf sefaini harbiyesi ile İstanbulumuza gelen zabitan ve mürettebat ki, bir çokları Avrupa'nın yüksek eğitim görmüş kimseleridir ve şüphe yoktur ki, bunlar biz ve bizim memleketimiz hakkında Avrupa efkârı umumiyesini is tedikleri şekle koymak iktidarına haizdirler. Ne kadar şehrimizde ka-ıacakları malum olmamakla beraber, mufakkak olan bir nokta vardır ki, o da bunlar günlerce değil senelerce burada kalsalar yüzdebir şu memleketimiz hakkında has bir Türklerle konuşmadan, belki hiçbirisi hakiki bir Türk ailesi ile temas etmeden memleketlerine avdet ede-

ceklerdir. Memleketlerine gittikleri vakit de millet ve memleketimize dair sorulabilecek sualere verecekleri cevaplar şüphesiz kamarot, garson ve tercüman gibi sırf Eterya cemiyetine mensup efradın kendilerine telkin ettikleri iftira olacak, daha doğrusu :

— Türkiye hakkında okuduklarımız roman değil, hakikat imiş ve katiyyen değişmemişler, diyeceklerdir.

Şu halde, Eterya'nın müslümanlardan garson yetiştirilmemesi için ettiği gayretin derecesi ehemmiyeti zannediyorum ki anlaşılmıştır. Bu kısa maksat yalnız bu cemiyetin müslümanlara garsonlukla para kazanmasına meydan vermemek değildir. O cihet pek umumi ve pek aşikârdır. O derecede ki, onlardan biri son derece mecbur olmadan bir Türkün on para kazanmasına meydan vermez olduğunu hissetmemek, etrafını görmemek kadar aptallık ve zavallılıktır. Ve bunların müslüman şürekâsına yaptıkları plan ve çevirdikleri dolapların nevi ve şekilleri din kardeşlerimizin ticaretle iştigal eden ve her sınıf münever halkın artık malumudur.»

Bu yazıya yer veren «Salık Veren» salnamesi Türk tüccar ve sanayicilerini tanımak ve tanıtmak için çok özel denebilecek ve hatta Osmanlı tarihinde belki de ilk defa olarak Türklerin iktisadi hayatta milli şuura kavuşmak çabasının bir belgesidir. Nitekim bu salnamenin ikinci sayfasında şu ifadeye raslanmaktadır :

«Bu salname tab ve neşrine devam ile-inkişaf edecektir. Türk erbabı sinai, ticari, gerek birbirlerine ve gerekse cihanın her tarafında Avrupa memleketlerine tanıttıracaktır. Elde bugün Türkçe bu kimselere hizmet edecek başka bir vasıta mevcut bulunmadığından, Şark alemine iktisadiyatına hadim olacak böyle bir risalenin her taraftan mazharı takdir ve teşvik olunacağı ve görülecek noksanın ikmal ile gelecek nüshalarının daha mükemmel bir tarzda intişar edeceği cihetle kendinizi icabında arkadaşlarınıza, müşterilerinize, aratırılmamak, istiyorsanız bu salnameye isim, adres ve her nevi ilanlarınızı kayıtt ettiriniz...»

Bu salnamenin İstanbul'da mevcut sadece Türk Müslüman fabrika, tezgah imalathane, ticarethane gibi meslek sahiplerini tanıtmayı amaç edinmiş olması da Türk ekonomi tarihinde kendine has bir belge niteliğini ortaya koymaktadır. Bunlar alfabetik sıra ile adres-

leri ve unvanları ile tanıtıldıktan başka, birçoklarının ilânları da aynı risale de yer almaktadır. Bunlardan bir kaçını ek olarak sunuyoruz.

Ekler : Aynı risaleye verilmiş olanlardan bazıları :

- 1 — Mahmut sırrı ve Şürekâsı - İmalatı ve Tamiratı Bahriye Mühendisanesi, Yazıhane : Galata Ata Han N. 3,7 - Fabrika Yağkapanı, Makaracılar Cad. No. 37.
- 2 — YENİ HİLAL — Levazımatı beytiye (ev) Anonim Şirketi. İstanbul, Bahçekapı Tel : 410 — Mağazamıza teşrif buyuran zevat fiyatlarımızdaki itidal ve ehveniyeti derhâl takdir buyururlar. Müracaatta bulunan vezatı memnun etmekte şıarî (ayrıcalığı) olan şirketimiz bu kere fevkalade halis zeytinyağları, sabunları, erzak ve maşrubatın en nefislerini doğrudan doğruya yerinden getirtilmiş ve rakip kabul etmeyecek fiyatlarla satışa arz etmiştir. Ta 15 Eylül 336 tarihinden itibaren İstanbul, Galata, Beyoğlu ve Şişlideki toptan ihtiyaçları olan muhterem müşterilerine arzu buyurulacak malları ehven fiyatlarla ikametlerinde teslim etmeyi de deruhde etmiştir.
- 3 — Hacı Cemil zade SÜLEYMAN SAMİ — Kandıya Sabun Fabrikatörü - Dersaadet Asmaaltı N. 46. Telgraf adres : İstanbul Asmaaltı Sami
- 4 — ANADOLU MİLLİ MAHSULAT OSMANLI Anonim Şirketi — Merkez adresi : Dersaadet. Tarihi tesisi; 15 Ağustos 1915 — Şubeleri; Konya, Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Akşehir, Ereğli, — Tiftik, yapağı, afyon, deri, tütün, kitre, çehri, hububat ve saire gibi her türlü mevadî iptidaiye ve emtiyâ ihracıye üzerine alım, satım ve komisyon muamelatı icra eder. Altında aynı ilanatın fransızcası mevcuttur.
- 5 — Hacı Şakir zade HACI MUSTAFA ve ŞÜREKASI — Toptan afyon, zahire yapağı, tiftik ticareti. — Galata Abid Han No : 48, 49, Telefon Beyoğlu 1729.
- 6 — Kazmirci Ali Rıza Müessesesi — KAZMİRCİLER MELBUSAT OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ Hazır ve ısmarlama elbise mağa-

zası ve kazmir deposu. Adres: İstanbul Eminönü. Gümrük Kapısında — Tel. İstanbul 674.

- 8 — MUSTAFA ŞAMLI MAHDUMU MÜESSESATI TİCARET ANONİM ŞİRKETİ OSMANİYESİ — İstanbul - Bahçe kapısında Meydancık - İpekli ve yünlü çarşaflık elbiselik kumaşlar, mantoluk kadife, lotrada ve sair fantazi kumaşlar, kadın tayyörlük ve erkek kostümlük kumaşlar, sadakor, keten, tisor, markizet patis, zefir ve muhtelif patiskalar. Çorap, fanila, mendil, gömlek, yaka, askı boyun bağı, lavanta, eldiven, dantela, kordela, fisto, harç, dokuma, ipekli ve yünlü jarseler, buvaze, etek ve köstüm tayyörler, erkek ve kız çocuk elbiseleri ve başlıklar, erkek ve kadın çamaşırları, ipekli baş örtüleri, pike ve yün battaniyeler, keten sofrta takımları ve yüz havluları kadın ve erkek şamsiyeleri, ve bastonlar, el çantaları ve portföyler, fantazi taraklar, tuvalet ve tırnak takımları, çatal kaşık takımları, seyahat ve mektep çantaları ve muhelif hediyelek bin ürlü zarif eşyayı tuhafiye.
- 9 — Maden Kömürü Tüccarı - MEHMET MAKSUT ve ÖMER FEYZİ — Zonguldak ve Kozluda kömür madeni, 194 numaralı ocaklar müdürü. Adres : Galata birinci Faliru Han N. 7-9, Telefon : Beyoğlu 753, Telgraf : Galata Maksud - Zonguldak Maksud.
- 10 — Mehmet Fuat ve Biraderleri Ticarethaneleri — Merkezi : Dersaadette Galata'da Ömer Abit hanında 2. Kat N. 6, 7, 8. Şubeleri : Üsküp, Selanik, Konya Eskişehir, Maamelatı Ticarîye :
- 1) Başlıca dakik her nevi hububat, yapağı, tiftik, kereste, tütün ve mevadî saire üzerine memleketi Osmaniye ve ecnebiye ile kendi nam ve hesabına toptan ithalât ve ihracatımız bulunmaktadır.
 - 2) Üsküp de su ile Konya'da buharla mteüharrik dakik (un) fabrikaları ve Koçane'de su ile muharik un ve pirinç fabrikaları vardır. Bütün fabrikalar mstüahsilatının nefasetine ötedenberi gayet itina göstermekle iftihar eder. Bunlardan bilhassa oKnya fabrikası bir cihetçe son sistem inşa edilmiş olmasına bir cihette de tahan (un haline getirilen) e-

dilen zahirenin nefasetini araştırmakta bulunmasına bina-
en bu fabrikanın mamûlatı gerek Anadolu'da, gerek Der-
saadet piyasasında bir mevki ihraz etmiştir.

oKnya fabrikası : merhum pederleri namına muzaf olarak
İsmail Paşa Dakik Fabrikası namı ile alışmaktadır.

3) Eski řehir'de müteaddit ormanlar iřleterek her nevi ke-
reste imal edilmektedir. Bu ormanlardan Kei alanında
onbeşbin lira gibi bir meblağ sarfı ile kereste fabrikası in-
řa edilmektedir.

4) Madencilikle iştigal edip;

1) Makedonya'da Günyalıda Garspa yaylasında 781 cerip
(řu arşın kare) sahasında.
inkolu simli kurřun

2) Anadolu'da Balıkesirde Ferd nahiyesinde Sultanayır
kırvesinde 383 cerip sahasında borasit.

3) Yine Ferd nahiyesinde Yıldız kırvesinde 754 cerip sa-
hasında borasit madenleri ukdei imtiyazımızdadır.

Bu müessese pek kadim ve namus ve iffet ve istikamet ve süret
ve ciddiyet gibi ticaretin ruknu mühimmi olan haysiyeti haiz bir ar-
navut ticaret evidir.

Sendikalar ve Vergi

Mehmet EROL

Ülkemiz, 1970 lerden bu yana, çok yüksek enflasyonist süreç içerisinde bulunmakta ve OECD ülkeleri arasında enflasyon hızı bakımından ilk sıraları işgal etmektedir.

Toplu pazarlık sisteminin işlemeye başladığı 1963 yılından bu yana, sendikaların, üyelerine ücret ve sosyal yardım şeklinde sağladıkları ücret artışları ülkedeki enflasyonun tek nedeni olarak nitelenmektedir bazı çevrelerde. Fiat artışlarından sendikalı işçilerin sorumlu tutulması eğilimi son yılda yoğunluk kazanmıştır.

Ücret artışlarının ekonomideki enflasyonist baskının artmasında kuşkusuz rolü olmaktadır. Ancak ücret artışları, enflasyona yol açan çeşitli faktörlerden sadece bir tanesidir. Gerçekte ülkemizdeki ücret artışları büyük ölçüde işçi sınıfının satın alma gücünü koruma amacına yönelik olup artan fiatları takip etme gayesini gütmektedir.

Ücret artışlarının enflasyonist etkisi :

1 — Ücretlilerin, tasarruf eğilimlerinin düşük olması nedeniyle artan gelirlerinin büyük bir bölümünü tüketime ayırmaları ve dolayısıyla talep enflasyonu yaratmaları,

2 — Ücretler, imalat sanayiinde maliyetin anafaktörlerinden olup, artışların maliyet enflasyonu yaratmaları, şeklinde iki yönde söz konusu olabilir.

Bir kere ülkemizde ücretlerin talep enflasyonu yaratmadaki etkisi çok düşük olsa gerektir. Çünkü, uygulanmakta olan vergi politikası nedeniyle sağlanan artışın büyük bir kısmı ücretlinin eline geçmeden kamuya aktarılmaktadır. Ücret üzerinden yapılan diğer kesintileri de dikkate alırsak artışın ancak küçük bir kısmı işçinin eline geçmektedir. Kaldı ki ülkemizdeki ücretli sınıfın tasarruf eğilimi teorisinin aksine yüksektir. Şayet ülkede bir talep enflasyonu söz konusu ise bunun en büyük kaynağı hiç şüphesiz, gösterişçi tüketime ve spekülâtif harcamalara yönelmiş olan ve âdeta vergi bağışıklığı içinde bulunan ticaret ve serbest meslek gelir sahibleridir.

Diğer taraftan, ücretlerdeki artışların bir sanayi girdisi olarak maliyetlerin yükselmesinde neden teşkil edeceği kuşkusuzdur. Ancak ücret artışlarının maliyet enflasyonu yaratma yönündeki etkisi, diğer girdi fiyatlarında sıçrama şeklinde ortaya çıkan anormal artışlar nedeniyle, göreceli olarak ikinci planda kalmaktadır.

Uygulanmakta olan vergi politikasında toplum yararına yapılacak iyileştirme, ücretlerin maliyet enflasyonu yaratma etkisini de azaltacaktır kanaatindeyiz.

Vergi politikasında ne gibi değişiklik yapılabilir? Temel olarak Devletin, umduğu vergi hasılasının büyük bir kısmını sağlam ve kolay kaynak durumunda olan ücretli sınıflardan temin etme kararından vazgeçip, ticaret, serbest meslek ve ziraat sektörlerinden de hakkaniyet ve adalet ölçüleri içersinde vergi almaya karar vermesi gerekli ve yeterlidir. Gerisi teknisyenlerin işidir. Aslında kalkınmasını sanayileşmeyle gerçekleştirme kararı vermiş bir ülke için seçeneği bulunmayan bir tercihtir bu bizce.

Hızlı enflasyonun hüküm sürdüğü dönemler, kamu vicdanını büyük ölçüde rahatsız eden aşırı ve haksız kazançların yaratıldığı dönemler olmaktadır. Bugün aşırı ve haksız kazançlar ülkemizde zaten adil olmayan gelir dağılımını, giderek daha da adaletsiz hale getirmektedir.

Gelir dağılımındaki çarpıklığın, aşırı ve haksız kazançların giderilmesinde kullanılabilecek en etkili araç kuşkusuz vergi politikasıdır. Vergi, aşırı ve haksız kazançların, devletin yaptırım gücüyle kamuya aktararak toplumda herkes tarafından benimsenen adil ve dengeli gelir dağılımını temin etmeye yarayan en önemli ve etkili bir alettir. Bugün adil gelir dağılımı ile adil bir vergi düzenini birbirinden ayırmaya olanak yoktur.

Maliye teorisinde «Vergi Adaleti» olarak tanımlanan kavram :

«Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. (Anayasa Md. - 61)»

denilmek suretiyle Anayasa'da hüküm altına alınmıştır.

Kamu hizmeti gören ve bu amaçla organize edilmiş olan Devlet her şeyden evvel kendisi adaletsizlik yapmamak zorundadır. Ancak halen uygulanmakta olan vergi yasalarının, vergilemede adaleti sağlamada yeterli olduğunu söylemeye malesef imkân yoktur.

Bugün, adaletsizlik temelde, yani yaratılan gelirin vergilendirilmesi sırasında yapılmaktadır. Müterakki vergi tarifesi, gelirlerin birleştirilmesi, aile reisi beyanı, servet beyanı gibi müesseselere sahip bulunan gelir vergisi sistemimiz teorik olarak, gelir dağılımındaki çarpıklığı önleyici bir yapıya sahip gibi görünmekte ise de pratikte sistem aksine işlemektedir. Çünkü, vergi sistemi tüm müesseseleri ile esasen Anayasa gereği himaye edilmesi gereken, düşük ve sabit gelirli çalışan sınıflar (işçi - memur) ile dürüst sanayici müteşebbisler üzerinde etkili olmaktadır.

Diğer kaynaklarda, belli bir vergi ödeme ödevi bilincine ulaşmamış ödevlilerin insafına (beyanına) bırakılmış olan vergi ödeme yükümlülüğü, çalışan sınıfa gelir daha emekçinin eline geçmeden kaymakta tevkif edilmek suretiyle yerine getirilmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da çalışan sınıfların vergi yükü, diğer gelir sahiplerine göre gayri adil olarak çok yüksek oranda olmaktadır. Bu du-

rum gelir dağılımı bir yana, ülkede sosyal barışı da giderek olumsuz yönde etkilemektedir.

Devlet, sistemin bu şekilde işlemesine karşı duyarsız ve iyileştirme içinde isteksiz görünmektedir. Vergi bugün gelir dağılımını düzenleyici bir politika aracı olarak kullanılmamakta, sadece Devletin ihtiyacı olan malî kaynağı sağlama vasıtası olarak kabul edilmektedir.

Sorun, Devlet'in uygulamakta olduğu bugünkü adaletsiz vergi politikasından nasıl caydırılacağıdır.

Bizce burada en önemli yük çalışma hayatımızın vazgeçilmez organize öğeleri olan işçi ve işveren sendikalarına düşmektedir. Nitekim gecikmiş de olsa bazı işçi sendikalarında bu yönde eğilimler belirmeye başlamıştır.

Türkiye Tekstil, Örne ve Giyim Sanayii İşçileri Sendikası (TEKSİF) Başkanı Şevket Yılmaz sendikanın genel kurul toplantısında :

«Vergi denetimini iyi yapamayan, vergi kaçakçılığına göz yummak zorunda kalan bir vergi idaresinin günahını işçi artık taşıyamaz hale gelmiştir.»

diyerek vergi adaletsizliğine karşı TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaların genel greve gitmelerini önermiştir (12 Ekim 1976 günlü Cumhuriyet Gazetesi).

Batıda ve yurdumuzda enflasyonun sorumlusu olarak ücret artışlarının gösterildiği bir dönemde TEKSİF başkanının yapmış olduğu bu öneri ülkemizdeki sendikal harekete yeni boyutlar kazandıracak niteliktedir. Ülkenin güçlü sendikalarından biri tarafından böyle somut bir eylemin önerilmiş olması artık, bıçağın kemiğe dayandığını ve ülke kalkınmasının bedelinin sadece çalışan sınıflara yüklenilmesine razı olunulmayacağını göstermektedir.

Bir vergi denetim elemanı olarak hemen şunu açıklamak isterim. Bugünkü örgütleniş şekli ve yasal dayanaklar içersinde yapmakta olandan daha iyi bir vergi denetiminin yapılmasına olanak görmüyoruz. Vergi kaçakçılığının önlenmesi ise her şeyden önce gerekli

yasal değişikliklerin yapılmasına ve gerekli önlemlerin alınmasına bağlıdır. Bugün kadar gerekli düzenlemeye gidilmemiş gerekli önlemler getirilmemiş ise baskı grublarının ve tabii bu arada en iyi organize olmuş grub olan sendikaların bu konuda üzerlerine düşen görevi yapmamış olmalarındandır. Önemli olan güç de olsa sendika liderlerinde, vergilemedeki adaletsizliğin giderilmesi için kendilerine de görev düştüğünün bilincine varılmasıdır. Burada sendika liderlerinin gözden kaçırmamaları gereken çok önemli bir husus var; sorun sadece sendikalı 2,5 milyon işçinin sorunu değildir, sendikalı sendikasızsız tüm ücretli (işçi - memur) sınıfların ve gerçek sanayici işverenlerin sorunudur. Sorunun sadece sendikalı işçilerin sorunu olarak görülmesi çözümün gecikmesinden başka bir işe yaramaz.

İşçi ve işveren sendikaları, ülkede vergi adaletinin sağlanması yönünde harekete geçerek yoğun bir kampanyayı başlatabilirler. Bu aynı zamanda **Ülkedeki endüstri ilişkilerin zıtlığı şu dönemde**, karşıt iki grubun gerektiğinde fikir birliğine vararak birlikte hareket edebileceklerini göstermesi bakımından toplu pazarlık görüşmelerinde olumlu bir havanın yaratılmasına da yardımcı olacaktır sanırız.

Bu aşamada ne yapılabilir?

İşçi ve işveren sendikaları, ilk etapta asgari ücretin vergi kapsamı dışında kalması ve vergi tarifesinin yukarıya doğru kaydırılmasını yani bugünkü satın alma gücüne göre yeniden tesbit edilmesini isteyebilirler. Basit görünen, ama aslında bizce çıkış noktası olan bu iki imkânın sağlanması vergi adaletinin temini için yeterli olabilir, ücretli ve sanayici gruplar üzerine yeni vergiler getirilmemesi koşuluyla. Çünkü: böyle bir imkânın sağlanması, Devlete tahminen 10 milyar liranın üzerinde kaynak kaybına malolacaktır ki işte o zaman Devlet, almaktan vaz geçtiği bu kaynağı zorunlu olarak vergi yükleri düşük olan diğer gelir gruplarından (Ticaret, Serbest Meslek ve Ziraat) alma zorunda kalacaktır. Bu işe ülkede vergi adaletini sağlama yönünde bir yaklaşım olacaktır.

Asgari ücretlerin vergi kapsamı dışında bırakılması, vergi tarifesinin yukarıya doğru kaydırılması ve bu imkânların sağlanması nedeniyle, bugün tüketim eğilimleri yüksek olan Ticaret ve Serbest Meslek gruplarının vergi yüklerinin arttırılması vergi adaletinin sağlan-

ması yanında ÷lkeadaki enflasyonist baskıyı da azaltacaktır. Ülke-
deki enflasyonun azalması muhakkak ki en fazla ücretli sınıfı ve sanayici
grubu rahatlatacaktır.

Sağlanacak bu imkânlar ÷lkeadaki enflasyonist baskıyı azaltacak-
tır. Çünkü;

1 — Büyük ölçüde tüketime vee spekülative harcamalara yönel-
tilen fonlar bu harcamaları yapan sınıfların elindeki kaynakların bir
bölümünün vergi yoluyla kamuya aktarılması nedeniyle azalacaktır.

2 — Kamu kesimii finansmanı için gerekli fonları sağladığı öl-
çüde açıktan finansman yolundan vazgececektir.

3 — Ücretlerin maliyetlerdeki yükü azalacaktır.

Konuyu ücretlerin maliyetlerdeki yükünün nasıl azalacağına sa-
yisal bir örnek vererek bağlayalım.

Vergi tarifesinin aynı kaldığı sadece asgari ücretin vergi kap-
samı dışında bırakıldığını kabul edelim ve 3.000,— TL. brüt ücret
alan evli iki çocuklu bir işçiyi ele alalım.

A — Bugünkü duruma göre bu işçinin eline, (641,— TL. sı ver-
giler olmak üzere) 1001,— TL. sı kesintiden sonra 1999,— TL. sı net
ücret geçmektedir.

B — Asgari ücret vergi kapsamı dışında kalırsa, bu işçinin eli-
ne (106,— TL. sı vergiler olmak üzere) 466,— TL. sı kesintiden sonra,
2.534,— TL. sı net ücret geçecektir. Dolayısıyla ücretin maliyet için-
deki yükü artmadan net ücret artmış olacaktır.

Oysa asgari ücret vergi kapsamı içinde kaldığı sürece aynı işçi-
nin eline net 2.534,— TL. sı geçmesi için brüt ücretinin 1/3 oranın-
da arttırılması yani 4.000,— TL. sına çıkarılması gereklidir. Bu fark
ücretler yükseldikçe daha da artmaktadır. Örneğin, 5.000,— TL. bür-
rüt ücretli bir işçinin, ücretinin 6.800,— TL. sına çıkarılması ile, brüt
ücretin aynı seviyede kalıp asgari ücretin vergi kapsamı dışında bı-
rakılmasının sağlayacağı avantaj eş değerli olmaktadır.

İktisat tarihimizden : 2

Cumhuriyetin ilk on yılında sanayie ilişkin asıl kanunlar

Mehmet KASIM

Geçen sayıda yer alan «Kadrocuların iktisadî görüşleri ve Kadro hareketi» başlıklı yazımızda, Kadrocuların iktisadî devletçiliği, kapitalist olmayan yoldan kalkınmayı savunduklarını belirtmiş, hareketin 1930'lar Türkiye koşullarından doğduğunu söylemiştik. Bu koşullardan biri, Yakup Kadri'nin o dönemde yayımlanan bir yazısında şu cümlelerle anlatılıyordu :

«Bir devrimin çeşitli evrelerini birer yasayla saptadıktan sonra, sanıyoruz ki, bunlar kendiliklerinden yürüyorlar. Hayır, hiç biri yürümüyor ve yürüyemez. Bir yaşam biçiminden ötekine geçivermek kolay bir şey değildir.»

«Cumhuriyet» devriminin çeşitli yönleri kanunlarla saptanırken iktisadî yaşamı düzenlemeyi öngören birtakım kanunların çıkarılmış olması da doğaldı... Ele aldığımız dönemi bütün kapsamıyla incele-

yebilmek için öncelikle bu yasaların neler olduğunun bilinmesi, ardından yetersiz ve yanlış yönlerinin, uygulanıp uygulanmadıklarının saptanması, ayrıca bütün bunların üstündeki «iktisat siyaseti»nin ortaya konulması zorunludur. Bu çerçevede ilk yapılması gereken de, hiç kuşkusuz, Cumhuriyetin ilk on yılında çıkarılan, Türkiye'nin iktisadî yaşamı açısından birinci derecede önem taşıyan kanunların incelenmesidir. Biz de iki bölümde Cumhuriyetin ilk on yılında çıkarılmış bu nitelikteki kanunları kısaca ortaya koymakla sürdüreceğimiz yazımızı.

«Kendi kendine yeterlilik»

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü dönem milletvekillerinden Neşet Halil, «Büyük Meclis ve İnkılâp» adlı kitabında (1) on yıl içerisinde çıkarılmış kanun, karar ve yorumların (mevzuatın) ilkelerini şöyle özetler :

«A — Türkiye'nin iktisaden kendine yeterliliği, ulusal bağımsızlığın sanayi bağımsızlığıyla temelleştirilmesi,

B — Türk toplumunun ileri teknikli bir millet halinde gelişmesi.»

Çıkarılan kanunların belirgin niteliğinin «millîlik» olduğunu ifade eden Neşet Halil, «millî iktisat siyaseti»ni çerçeveleyen kanun ve kararların şu beş kümede toplanabileceğini belirtir :

1. Hammaddeciliğin, sınaî girişimlerin, millî pazarın korunması,
2. Büyük sınaî girişimlerin, rakipsiz kimi sanayiî doğrudan doğruya devlet tarafından ya da devlet yardımıyla kurulması,
3. Halk ve özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilemeyen büyük girişimlerin devlet tarafından kurulması,
4. Sınaî, ticarî kredi kuruluşlarının devlet tarafından oluşturulması ya da denetimi,
5. İktisadî faaliyetin devlet tarafından izlenip denetlenmesi.

Aşağıda çeşitli kanunlar üzerinde dururken sistemleştirme yönünden yarar sağlayacağını umduğumuz bu kümelemeyi aktardıktan sonra belirtmek gerekir ki, ilk meclislerce tam bir iyiniyetle çıkarılmış

(1) TBMM Matbaası, Ankara 1933. 193 sayfa.

olan kanunlar uygulamada çok yanlış sonuçlar doğuracak, ilerde kıyasıya eleştirilecektir. Yeri gelince yöneltlen elertirilere de kısaca değineceğiz.

İlk adım : Yeri malı kanunu

9 Aralık 1924 tarihli ve 688 sayılı kanun, bedelleri genel ve katma bütçelerle belediyeler bütçelerinden ödenen elbise, ayakkabı, kumaş, serpuş (şapka), yatak malzemesinin yerli fabrikalar ürünlerinden kullanılmasını öngörür. Personeline giyecek veren şirketler de yerli malı kullanmak zorundadırlar. Kanunun Mecliste tartışılması sırasında şu görüşler öne sürülür :

«Zeki Bey (Gümüşhane) — Kanunla herkese şunu giyeceksin demek kolaydır. Fakat memlekette giyilecek kumaş yoksa kanun dosyalarda kalır.

Süleyman Sırrı (Bozok) — Süslü istemiyoruz, elde yapacağız ve öyle giyineceğiz.

Zeki Bey — Onu yaparsanız çok memnun olacağız, fakat bugün sizin üzerinizde bulunan elbise İspanyol kumaşındandır.

Hacı Bekir (Konya) — Bu yıl sadece askerin yerli malı giymesini zorunlu tutalım.

Cemal Hüsnü (Gümüşhane) — Himaye, yürümeyen bir sanayii vergiyle yaşatmak demektir. Bu da o vergi kadar sermayenin tahribi demektir. Özellikle bu kanunun konusuna giren kumaş sanayii büyük sanayidir. Birdenbire büyük sanayiinin himayesine gidilirse, bu çok tahrip edici olur.

Reşit Bey (Malatya) — Bu düşünceye göre, memlekette ne fabrika, ne başka bir şey yapılabilir. Genel savaşta halk, kendi yaptığı malı giymiştir. Yasak koymazsak, sonuna kadar yabancı mal giyeriz.»

Sanayi teşviki

28 Mayıs 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu, ülkede bulunan ve ilerde kurulacak sanayi ile maden ocakları, makine güçlerine, iş-

çi sayılarına, sermayelerine göre dörde ayrıldı. Bunlar arazi, kazanç vb. vergilerden bağışık tutuldu. «Millî» sanayi, ülkede bulunmayan ya da yeteri derecede üretilmeyen hammaddeler, inşaat malzemeleri, makine ve yedekleri... için de gümrük vergilerinden bağışık tutuluyordu.

Bazı özel sanayi işçilerine (16 Nisan 1925 tarihli kanunla trikotaajcılara), bazılarının da hammaddesinden üretime yarayan her çeşit malına kadar (5 Nisan 1925 tarihli kanunla şeker fabrikalarına) bağışıklıklar tanındı; bunların hammaddelerinin ve ürünlerinin devlet taşıma araçlarında üçte bir ücretle taşınması öngörüldü.

Hammaddesi ülkede bol miktarda yetişen sanayide suni hammadde kullanılması yasaklandı (suni ipek hakkında 8 Haziran 1926 tarihli kanun).

28 Mayıs 1929 tarih ve 1466 numaralı kanunla sanayi kuruluşlarına prim verilmesi öngörüldü.

Bulundukları bölge ya da ülke için çalışmaları yararlı görülen kuruluşların hisse senetlerinden Vakıflar ya da Maliye tarafından satın alınması ya da bu kuruluşlara katılınması, avans verilmesi için hükümete yetki verildi (1526, 1524, 1713, 1709 numaralı kanunlar).

Doğan Avcioğlu'na göre, «Bu geniş teşvik tedbirlerine rağmen, tüketim malları ithalatının önlenemediği, pazarın çok sınırlı ve sermayenin yetersiz olduğu, daha az rizikolu yollardan daha tatlı kazanç sağlama olanaklarının bulunduğu bir ortamda, özel sektör başarı sağlayamamıştır. «Eu nedenle, ilk planda ele alınan ve özel müteşebbisleri çeken şeker sanayiinde dahi, ilk adımlar, külfeti devletin yüklenmesine rağmen, başarısız olmuştur. (...) Uşak fabrikası, devletle özel teşebbüs ortaklıklarının devlet aleyhine işlediğini gösteren çarpıcı bir örnek olarak ileri sürülmüştür.» (2)

Gerçekten de, milletvekillerinden Hasan Fehmi'nin 1932 yılında Meclis'te söylediği şu cümlelerin «isabet»i özel kişiler elindeki Uşak Şeker Fabrikası hisse senetlerinin satın alınması sonucunda devlet girişiminin 250 bin lira dolayında zarar etmesiyle anlaşılacaktır: «Bundan evvel devlet sermayelerinin uğradığı akibetten istifade et-

(2) Doğan Avcioğlu : «Türkiye'nin Düzeni», 1. cilt. Cem Yay. İst. 1974. s. 380-381.

memiz lâzımdır. Azamî miktarda devlet sermayesi ve cüzi miktarda şahsa ait sermayeler konmak suretiyle bazı teşebbüsler oldu. Uşak Şeker Fabrikasında eşhasa (kişilere) ait 20 bin lira, devlete ait 300 - 400 bin lirayı idare ediyordu... Bugün tasfiye etsek, acaba elimizde yüzde 10 kalır mı?» (3)

Bilindiği gibi, Lozan Antlaşması ile güvence altına alınan gümrük bağımsızlığına Türkiye fiilen 1929 yılında kavuşur. Bu bakımdan, 8 Haziran 1929 tarih ve 1499 numaralı Gümrük Tarife Kanunu'nun bu dönemin iktisadî alanı düzenleyen kanunları arasında özel bir yeri vardır: Olağan bir vergi kanunu sayılmamış, millî sanayii «teşvik ve himaye» edici, ülkenin hammaddelerini dış rekabetten koruyucu bir kanun şeklinde görülmüştür.

Büyük sınai kuruluşlar

Cumhuriyetin ilk üç yılı içerisinde çıkarılan şu dört kanun, konumuz açısından ilginçtir :

1. Ergani madeninin devlet tarafından ve devlet sermayesiyle işletilmesini öngören 1 Nisan 1924 tarih ve 458 numaralı kanun.
2. Karadeniz bölgesinde bir demir sanayii kurulmasını ve kömür madenleri işletilmesini öngören 17 Mart 1926 tarih ve 786 numaralı kanun.
3. Türkiye'de petrol arama ve işletilmesi işlerinin devletçe yönetilmesi ilkelerini getiren 24 Mart 1926 tarih ve 792 numaralı kanun.
4. Devletin ekonomik alana fiilen katılmasını sağlayan 19 Nisan 1925 tarih ve 633 numaralı Sanayi ve Maadin Bankası Kanunu.

Bu sonuncusu, devlet fabrikalarını işletmek, doğrudan doğruya ya da katılma ile yeni sınai kuruluşlar oluşturmak, ayrıca sınai kuruluşlara kredi açmak görevleri verilen Sanayi ve Maadin Bankası'nın devlet sermayesiyle kurulmasını öngören önemli bir kanundu. Sonradan kanunda iki önemli değişiklik yapıldı :

— Bankanın gördüğü fabrika işleri, bankaya bağlı fabrikalarla

(3) Korkut Boratav : «Türkiye'de Devletçilik». SBF Yay. Ankara 1962. s. 8.

birlikte, 5 Temmuz 1932 tarihli ve 2058 sayılı kanunla kurulan «Devlet Sanayi Ofisi»ne verildiğinden, 10 Temmuz 1932 tarihli değişiklik bankanın bu yetkilerini elinden aldı. Bankanın yalnız «sanayi bankacılığı» hizmeti yapması öngörüldü ve adı da «Sanayi Kredi Bankası» olarak değiştirildi; sermayesi 5 milyon lira olarak belirlendi.

Kurulmuş fabrikaların, sınaî kuruluşlardaki devlet iştiraklerinin yönetimiyle görevlendirilen ve yeniden fabrikalar kurma yetkisi verilen Devlet Sanayi Ofisi'ne şu fabrikalarla kuruluşlar devrediliyordu:

Hereke, Feshane Mensucat, Bakırköy Bez, Baykoz Deri ve Kunda, Uşak Şeker, Tosya Çeltik (bankanın elindeki fabrikalar), Kayseri, Bünyan İplik, Isparta İplik, Maraş Çeltik, Kütahya Çini fabrikaları, Malatya Teşebbüsat-ı Sinaîye, Yalvaç Sanayi ve Ticaret, Trabzon Elektrik, Aksaray Azm-i Millî şirketleri (iştirakler).

Kanunun gerekçesinde, devlet sanayiciliği için özet olarak şöyle deniliyordu: «Ülkede güçlü 'teşebbüs' sermayeleri yok. Halk, küçük sanayi işleri yapıyor. Büyük orandakileri dışardan gelenler ya da hükümet yapacak. Önceden hükümet yalnız askerî ihtiyaçlar için fabrika işletiyordu. Cumhuriyet hükümeti bunu 'halkın yapmadığı işler' formülü ile çerçeveledi. Ülkenin iktisadî dengesinin hızla düzenlenmesi ve istihsal olanaklarıyla yeteneklerinin gelişmesi için gereken sanayi teşebbüslerinin doğrudan doğruya devlet tarafından kurulması ve işletilmesi bir zorunluk olduğu gibi, devletçe ülkenin sanayi ihtiyaçlarına göre düzenlenip örgütlenen bir iktisat siyaseti izlenmesi hükümetin kabul ettiği ilkelere uygun düşmektedir.»

— 3 Haziran 1933'de kanun ikinci kez değiştirildi ve hem Sanayi Kredi Bankası hem de Devlet Sanayi Ofisi kaldırıldı. İkisinin ayrı ayrı gördükleri işler yeniden birleştirilerek bunların yerine kurulan Sümerbank'a verildi. Tamamı devletçe ödenecek sermaye 20 milyon liraya çıkarılıyor ve Sümerbank'ın göreceği işler belirleniyordu. Banka, bir yıl içerisinde elindeki fabrikaları uzmanlara incelettirecek, her birini bir şirket statüsüne bağlayacak ve hükümetin izniyle tamamen ya da kısmen sahibi Türk olan özel kişilere ya da kuruluşlara satabilecekti.

Sümerbank'ın kurulmasını öngören 2262 sayılı kanunda devletin

sanayi programında belirlenmiştir ve sanayi üç grupta toplanmaktadır :

1. Ana hammaddesi ülkede yetişen ve üretimi tüketim toplamını karşılamayan sanayi, 2. Ham ihracat mallarını mamul ya da yarı mamul hale getirerek değerlendirecek, sürümünü kolaylaştıracak sanayi, 3. Kurulmasıyla hammaddesinin ülkede yetişmesine olanak verecek sanayi.

Devlet işletmeciliği

24 Mart 1926 tarihli kanun, petrol arama ve işletilmesi işlerinin devletçe yönetilmesini öngörüyordu. 13 Mayıs 1933 tarihli kanunla daha ileri bir adım atıldı : Türkiye’de altın ve petrol aramak ve bunlarla birlikte çıkacak öteki madenleri elverişli bulunduğu takdirde işletmek üzere «İktisat Vekâleti»ne bağlı, çalışmaları bu bakanlığın denetiminde bulunan, bir yandan da tüzel kişilik taşıyan «Altın ve Petrol Arama ve İşletmeleri İdareleri» adlı iki ayrı müdürlük kuruldu. Bu müdürlüklere döner sermaye olarak petrol için 300 bin, altın için 200 bin lira verildi. Kanunun gerekçesinde bu iki işin özel teşebbüsler tarafından yapılmadığı ve yapılamayacağı belirtiliyordu.

Kanun koyucunun amacı

Neşet Halil’in yukarıya aktardığımız bölümlemesine bağlı kalarak Cumhuriyetin ilk on yılında «millî iktisat siyaseti»ni düzenleme amacıyla çıkarılan temel kanunlara kısaca değindik. Bunlar, kanunkoyucunun Türkiye’de sanayiın kurulması, gelişmesi amacıyla yapılmasını ya da yapılmamasını öngördüğü işlerin neler olduğunu ve nasıl bir kalkınma yolu izlenilmek istenildiğini ana çizgileriyle ortaya koydu. Kredi kuruluşlarıyla, devletin iktisadî faaliyeti izleyip denetlemesiyle ve özellikle tarımsal üretimle ilgili kanunlar da önümüzdeki sayının konusu olarak kaldı.

Yazının başında da değindiğimiz gibi, kanunlar, bir ülkenin gerçek iktisadî görünümünü yansıtamaz; belirli bir dönemi incelerken ele alınması gereken göstergelerden yalnızca bir tanesidir. Yukarıda uygulamadan aktardığımız bir tek örnek, Avcıoğlu’nun eleştirisini doğrulayan Uşak Şeker Fabrikası örneği, bunun somut kanıtıdır.

Enflasyon ve Kambiyo Kuru

Ceviren : Celâdet MORALİĞİL

Fiyat yükselmeleri 1976 yılında batılı sanayi ülkelerinde azalmaya devam etti. OECD ülkelerinde 1975 yılında tüketici fiyatları ortalama olarak % 11.4 pahalılaşmışken 1976'da sadece % 8.6 pahalılandı. Bu meyanda hemen hemen bütün sanayi ülkelerinde enflasyon oranı geriledi. Tek istisnayı ortalama pahalılık oranı 1975'de % 9.8 olup 1976'da % 10.3'e yükselen İsveç teşkil etmektedir. Diğer ülkelerde kısmen büyük değişiklikler oldu. Ortalama fiyatlar İngiltere'de % 24.2'den % 16.5'a, Birleşik Amerika'da % 9.1'den % 5.8'e ve İsviçre'de % 6.7'den % 1.7'ye düştü. Bu suretle İsviçre uluslararası bir mukayesede en düşük enflasyon oranını gösteriyordu. Onu % 4.5 ile Federal Almanya ve % 5.8 ile Birleşik Amerika takip ediyordu. Buna mukabil İtalya ve İngiltere % 16.5 ile listenin üst tarafında idiler.

1975 aralık ayından 1976 aralık ayına kadar olan dönemde ortalama yıllık pahalılığın tüketici fiyatları endeksleriyle karşılaştırılması, bir sıra ülkede fiyat yükselmesinin sadece duraklamadığını, fakat pahalılığın yıl sonuna doğru tekrar hızlandığını gösteriyor. Muh-

telih sanayi ülkelerinde 1976 sonundaki yıllık pahalılık haddi, göze batacak şekilde vasatı 1976 yıllık ortalamasından yüksekti. Meselâ İtalya'da ortalama pahalılık % 16.5 olduğu halde, 1975 sonundan 1976 sonuna hesaplanan yıllık pahalılık buna mukabil % 21.8 idi.

YAVAŞLAMIS FİYAT HAREKETLERİ DURGUN KONJONKTÜRÜN BİR SONUCUDUR

1976 yılında sanayi ülkelerinde görülen ortalama pahalılığın geri gitmesinin baş sebebi konjonktürdeki dinamiğin eksikliği idi. 1976 yılının birinci yarısında gerçi birçok sanayi ülkesinde konjonktür ümitlendirici bir toparlanma gösterdi ise de, bu canlanma ikinci yarıda arzu olunan ölçüde olmadı. Aksine yılın sonuna doğru konjonktürün manzarası, iktisadî gelişmenin yavaşlaması ve işsizliğin tekrar artması şeklindeydi. Bunun doğurduğu, ekonominin geleceği hakkındaki güvensizlik ve tüketicilerde sürmekte olan çekingen durum, fiyatların yükselme marjlarını daralttı ve fiyat yükselmelerini frenledi.

ÜCRET - FİYAT SİRALI RESESYONDA DA ETKİLİ

Muktelif faktörler yılın sonuna doğru bu trende karşı etkili oldular. Enflasyonist muharrikler özellikle hammadde fiyatlarının yükselmesinden etkilendi. Wismut fiyatları istisna olunursa bütün demir olmayan metal fiyatları % 14 ile % 100 arasında arttı. Hatta kakao ve kahve fiyatları iki mislinden daha fazla arttı.

Buna inzimamen enflasyon —yüksek işsiz sayısına rağmen— eskiden olduğu gibi arkası gelmez ücret artışları ile körüklendi. Masraf baskısı teşebbüsleri kaide olarak fiyatları yükseltmeğe zorladı. Bu da pahalılığın karşılanması için tekrar ücret yükselmelerine sebebiyet verdi. Ücretlerle fiyat arasındaki ilişkiye misal olarak İngiltere ile İtalya'yı ele alabiliriz. İngiltere'de sosyal anlaşmanın yapılmasından sonra sendikaların ücret taleplerinde gösterdikleri itidal bariz şekilde fiyat yükselmesini azalttığı halde, İtalya'da enflasyon kısmen ücret endekslemeleri dolayısıyla daima yükselme yolundaydı. Bazı ülkelerde ücret artmaları yanında ekspansif bir parasal ve fis-

kal politika izlenmesiyle yaratılan enflasyon potansiyelinin, 1976 yılı sonuna doğru bir ölçüde pahalılığı etkilediği de tahmin olunmaktadır.

PARASI EN ÇOK DEĞER KAZANAN ÜLKELERDE EN DÜŞÜK PAHALILIK ORANI

Bir ülkedeki fiyat gelişmesi bakımından çok önemli bir husus aynı zamanda ülke parasının dış değerinin gelişmesidir. Bir ülkenin parasının çok değerlenmesi ithal malları fiyatlarının düşmesine sebebiyet verirken, paranın dış değerinin düşmesi ithal malları fiyatlarının yükselmesi neticesini doğurur. İthal malları fiyatlarının yükselmesi kaideten dahili fiyat seviyesini yükseltmekte, yüksek fiyat seviyesi nedeniyle ücretler artmakta, artan ücretler de fiyat seviyesini tekrar yükseltmektedir. Pahalılığın artmasının hızlanması paranın üzerinde değer azalması baskısı yaratmakta neticede de enflasyon ve duruma göre devalüasyon turları başlamaktadır. Bu fasit daireden kurtulmanın gayet zor olduğunu bize İngiltere ve İtalya misalleri göstermektedir. Bunların paraları geçen yıl en yüksek değer kayıplarına maruz kaldılar. İtalya'da değer kaybı yıl ortalaması olarak % 17.5, İngiltere'de % 15.7 idi.

Durum sağlam paralı memleketlerde aksinedir. En düşük enflasyon haddine sahip İsviçre ve Federal Almanya 1976 ortalaması olarak en yüksek para değeri artışı gösteriyorlardı. İsviçre'de yıllık ortalama olarak 1976'da frank'ın değeri % 11.5, Federal Almanya'da ise mark'ın değeri % 5 yükselmişti.

Kambiyo kurlarının gelişmesiyle enflasyonun gelişmesinin karşılaştırılması halinde, ikisi arasında bariz bir ilişki ancak aşırı değerlerin mevcudiyeti halinde görülmektedir. Bunun sebebi, her nekad pahalılık ve kambiyo kuru birbirlerini karşılıklı olarak etkiliyorlarsa da, diğer taraftan meselâ para politikası gibi başka faktörlerin de rol oynamasıdır.

(Schweizerische Bankgesellschaft'ın
mart 1977 bülteninden çevrilmiştir)

DIŞ BASINDAN :

Dünya Çelik Sanayi, Kartelleşme ve Üçüncü Dünya

The Economist Şubat 12-18 1977 sayısından derleyen :

Sinan DEMİRDÖĞEN

Dünya çelik sanayiindeki bunalım, kısa dönemli gelişmeler içinde yapısal bazı aksaklıkları içermektedir. Siparişler azalır, işletmeler düşük kapasiteyle çalışır, ihrac çelik fiyatları düşürülür ve bu sanayi kolunda yeni birçok işçi işten çıkarılırken, Avrupa'da iflâs eden şirketlerin sayısı artıyor ve işletmeler devletleştiriliyor. Bunalımın birçok nedeni arasında en büyük etkeni bulmak isteyenler, hemen Japonya'nın durumunu gösterip, bu ülkenin gelişen çelik sanayiinin ve artan çelik ihracatının dünya çelik ticaret dengesini altüst ettiğini öne sürüyorlar. Gerçekten de Japonya'nın çelik üretimi ve hızla artan çelik ihracatı bu kanıda olanları doğrular nitelikte. 1955 yılında ülkenin çelik üretimi 9,4 milyon ton, dünya çelik üretimi ise 270 milyon ton iken; 1974'te dünya çelik üretimi 680 milyon ton, Japonya'nın çelik üretimi ise 119 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu sayılar yirmi

yılında dünya çelik üretiminin % 150, Japon üretiminin ise % 1.200 arttığını göstermektedir. Japonya çelik üretiminde dünyada üçüncüdür ve toplam AET üretimi bu ülke üretiminden biraz daha fazladır: 155,6 milyon ton. Japon şirketi Nippon Steel dünyanın en büyük çelik şirketi olma niteliğini korumaktadır.

Dünya çelik ticaret hacmi 1955'ten bu yana beş kat, Japonya'nın çelik ihracatı ise on dört kat artmış ve geçtiğimiz 1976 yılında ülkenin çelik ihracatı % 23 artarken, çelik ithalatı ise iç tüketimin % 0,25'i dolayında kalmıştır. Çelik ihracatçısı ülkeler içinde en etkin olmakla birlikte, Japonya yalnız değildir. Batı Almanya, Fransa ve Benelüks ülkeleri geçtiğimiz yılda çelik ihracatlarını önemli oranda arttırmışlardır. Ancak, Japon çelik ihracatının önemli özelliği, belirli piyasalarda belirli yapım ve alışimleri satmaktır. Bu yolla şimdiden bazı yapımlarda A.B.D. piyasasının % 40'ını elde etmiş durumdadır. Bu ülkeye karşı toplu bir ithalat kısıtlanması uygulanmazsa, Japon yetkililerinin önümüzdeki dört yıl içinde çelik ihracatlarını dörtte bir oranında arttırmalarını öngörmeleri gerçekçi bir tahmin olacaktır. Şimdilik, bazı çelik alışimleri için ithal kısıtlaması uygulayan A.B.D.'nin dışında böyle bir çaba göze çarpmamaktadır. Dünya çelik talebi, 1960=75 arasında yılda % 4,3 oranında artmıştır. Bu talebin bir bölümünü de Avrupalı ihracatçılar elde tutmak istemekteler. Ancak, Avrupalıların işletmeleri Japon işletmelerine kıyasla daha yaşlı, maliyeti yüksek ve verimliliği azdır.

Japonya'nın üretim ve satış durumunu inceleyen bazı Batılı ihracatçılar da, bu ülkede emek maliyetinin A.B.D.'ye oranla % 35-40, Avrupa'ya oranla da % 50 daha düşük olmasına karşın, ithal edilen hammaddenin pahalı, Japon sanayiinin borç faizlerinin yüksek ve taşıma giderlerinin daha fazla olması nedeniyle ülke çelik ihracatının rekabet kabul etmez olduğuna inanmıyorlar. Bir de bu ülke ihracatçılığına yer yer uygulanan ithal vergilerinin ilisteye eklemek gerekir.

Ancak, ne denirse densin, Japon çelik ihracatı tüm engelleyici etmenlere karşın, büyümüş ve büyümektedir. İthal kısıtlamaları olmadan da bu ihracat büyümesinin duracağını beklemek akıldışı olur. Bununla birlikte, bazı Avrupalı çelik üreticileri, özellikle devlet işletmesi durumunda olan ya da devletin kendilerinin çökmesine göz yummayacağına güvenenler, var olan koşullarda bir değişiklik olmadan

da ihracatlarını arttırabileceklerini düşünmekte. Bazı İngiliz, İtalya, Fransa ve Benelux ülkeleri çelik üreticileri böylece durumun kendileri için daha iyi olabileceğini umuyorlar.

Bu ülkelerin çelik ihraç ettiği birçok üçüncü dünya ülkesi de sağlam ihracat kapısı olma niteliğini bırakma yolundadırlar. Bu ülkeler kendi çelik sanayilerini kurarak, Japonya'nın yaptığı gibi az az diğer üçüncü dünya ülkelere ihracatı yöneltmişlerdir. Brezilya, Meksika, Venezuela, İran, Mısır ve Suudi Arabistan'da sanayi geliştirme projeleri gündemdedir. Böylece çelik sanayileri gelişmiş ülkelerin, işletme kurma ve araç-gereç satma karşılığı verdikleri kredi ve teknoloji, bu ülkelerin çelik sanayilerini filizlendirecektir. 1964'den önce dünya çelik kapasitesinin % 1'inden az kapasiteleri olan bu ülkelerin, 1980'de % 10, 2000 yılında da % 25 dolayında kapasite payları olması beklenebilir. Ayrıca A.B.D. ve Avrupa sanayicileri, kendileri yanı sıra gelişen Avustralya, Kanada ve Güney Afrika'yı da gözönüne almak zorundalar.

Yeni yeni üreticilerin ortaya çıkmasıyla daralan talep payları, bazı gelişmiş çelik üreticilerinin küçülmesine yol açabilir. A.B.D.'nin Avrupa'nın yanında, daha yavaş bir küçülme geçirmesi beklenebilir. Ünkü, A.BÇ.D. kendi hammadmesine sahiptir ve çelik üretimi şimdiden kısılmış durumdadır. Ucuz ithal çeliği iç üretimde elde edilen kârları iyice düşürmüştür. Avrupa'da önümüzdeki yıllarda üretimlerini kâr oranları düşmeden sürdürebilecek, Batı Almanya, Hollanda ve Fransa'nın dışında ülke yok gibidir. Bu ülkelerin emek verimlilikleri oldukça yüksektir.

Bu koşullarda Avrupa'da çelik ticaretinde bir dış dengesizlik, on yıl içinde en azından 100.000 ile 150.000 arasında işsiz ortaya çıkabilir. Bu da dünya çelik üretiminin aynı hızda ve emek verimliliğinin de ik kat artması koşullarında olabilecektir. Bir de teknoloji değişimi gerçekleşirse 200 bin dolayında işsiz ortaya çıkması işten değildir. İşte bu nedenlerden dolayı Brüksel'de AET komisyonu serbest ticaret ilkelerini bir kıyıya bırakarak, Topluluk çelik sanayilerinin Eurofer kartelini kurmasına izin vermiştir. Çünkü çelik sanayiinde kısa dönemde bir bunalım Lorraine, Charleroi, Saarland ve İngiltere'nin bazı bölgelerinde toplumsal gerginliğe yol açabilir.

Avrupa için bu bunalımdan kurtuluşun yolu toplu bir korumacılığa girmek olamaz; çünkü bu durum kolaylıkla bir ticaret savaşına yol açabilir. Böyle bir savaş da üçüncü dünya ülkelerinin öz çelik sanayilerini özendirecektir. Yalnızca Japonya'ya karşı uygulanacak kotalar da aynı sonucu verebilir.

A.B.D., duruma GATT (Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması) çerçevesi içinde bir çözüm istemekte, Fransa bir dünya çelik konferansının toplanmasını önermektedir. AET kurulan kartelle sorunu aynı mantıkla çözmeye çalışmaktadır. GATT çerçevesi içinde çok sınıflamalı anlaşmalar durumu çok karmaşıklştırabilir. Ancak, günlük siyaset içinde bu da bir çözüm yoludur.

Ne var ki, en iyi ekonomik çözüm serbest ticarettir; ama «dumping»e, mal sürümü için olağanüstü fiyat kırma girişimlerine karşı sert önlemler alarak. Bu uygulamayı AET'den beklemek şu anda oldukça güçtür, çünkü birçok Topluluk içi üreticiler «dumping»i tüm hızlarıyla uygulamaktadırlar.

DIŞ BASINDAN :

Ortak-Program ve Pazarın Rolü

Prof. Yves SIMON, Mans Üniversitesi Fransa

Çeviren : Kaya ARDIÇ

Geçtiğimiz mart ayında Fransa'da yapılan belediye seçimlerini kazanan Sol Birliği, 1978'de yapılacak genel seçimlerin en güçlü adayı olarak görünmektedir. Bu ilginç olay, yakın bir gelecekte Fransa'da sol iktidar olasılığını vurgularken, bu olasılıkla birlikte üzerinde tartışılan bazı sorunlara da güncellik getirmiştir. İlginç tartışmalara yol açan ve gerek teoride gerekse pratikte henüz kesin bir çözüm bulamamış konulardan bir de sol bir yönetim altında (ileri demokraside) pazarın ve özel mülkiyetin geleceği sorunudur. Sosyalizme geçiş aşamasında pazar mekanizması ile sosyalist planlama nasıl bağdaştırılacaktır?

Fransız Sol Birliği'nin ortak-programı, Fransa gibi pazar ekonomisinin başlıca iktisadî düzenleme biçimi olarak kalacağı bir lkede uygulanabilir bir program mıdır? Bu

soruya kesin bir yanıt vermek kolay değil. Aşağıda yazısını okuyacağınız Fransız İktisatçılarından Prof. Yves SIMON'a göre de soruya yanıt vermek güç. Buna karşılık, pazarı ortadan kaldırmanın olanaksız olduğunu ve solun kendisine saptadığı iktisadî hedeflerin bu güçlüğü göz-önünde tutmaları gerektiğini göstermek çok daha kolay.

Görüşlerinin tümüne, özellikle sağcılarla aşırı «solcu»ların da ortaklaşa katılabilecekleri **sonucuna** katılmakla birlikte, okurlarımıza ilginç bir tartışmada savunulan görüşler üzerinde küçük bir bilgi verebilmek amacıyla çevirdik bu yazıyı. Ç. N.

Pazarları ortadan kaldırmak olanaksızdır. Çünkü pazarlar, tüm sosyalist ülkelerin yeniden keşsettikleri ve, 1972'de formüle edildiği biçimi ile, ortak-programın a priori bir yana bırakmak istemediği çok önemli görevleri yerine getirirler. Ayrıca, pazarların ortadan kaldırılması, üretim aktifleri ve mallar üzerindeki özel mülkiyetin de ortadan kaldırılması sonucunu doğuracağı için, bu iş pek olanaklı değildir, çünkü Komünist ve Sosyalist Partiler yöneticilerinin sık sık söyledikleri gibi, ortak-program, üretim aktifleri ve öbür mallar üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmasını önermez.

Gerçekten, mülkiyetin niteliği ile pazarların varlığı ve yokluğu arasında sıkı bir bağlılık vardır. Pazara dayanan bir iktisadî örgütlenme her mal sahibinin malını istediği gibi kullanmasını, onun biçim ve özünü istediği gibi değiştirmesini ve bu aktif üzerinde sahip bulunduğu hakların tümünü ya da bir bölümünü satış ya da kiralama ile devredebilmesini gerektirir. Mal sahibi sadece bu kullanımın olumlu ya da olumsuz sonuçlarına (kâr-zarar) katlanır.

Merkezî bir planlamaya dayanan sosyalist iktisadî örgütlenme (1960 öncesi SSCB gibi) bu malların kamusal mülkiyetini gerektirir. Bu nitelikte örgütlenme iki özellik aracılığıyla belirlenir: 1 — Üretim aktifleri devletin malıdır; 2 — Sermaye mallarını kullanan kamu işletmelerinin aktifler üzerinde sadece kullanım hakları vardır, bunları satma, kiralama ya da niteliğini değiştirme hakkı olmadığı gibi bu aktifler tarafından sağlanan kârları edinim (temellük) olanakları da yoktur.

Buna karşı, bugünkü kapitalist ülkelerin güncel iktisadî karakteristiklerinin kaynakların optimal dağılımına izin vermedikleri itirazı ileri sürülebilir. Rekabet artık bir masal olmuştur. Küçük üretim birimleri yerlerini oligopolistik firmalara bırakmıştır. Terimin geniş anlamıyla enformasyon ve tecimsel (ticarî) işlem maliyetleri yükselmiştir. Ve hele işletmelerin hisse sahipleri tarafından mülkiyeti ile yöneticiler (managers) tarafından denetimi, hissedarların mülkiyet haklarını azaltı ve yöneticilerin kârın azamileştirilmesinden başka hedeflere yönelmelerini de olanaklı kılar, denebilir. Bu düşünceler çekici, ama kısmî düşüncelerdir. Çünkü kaynakların dağılımı artık her ne denli ürünler pazarı üzerindeki rekabet sonucu değilse de, malî pazarlar üzerindeki rekabet süreci sonucudur.

Hisse sahiplerinin dağınlıklığı nedeni ile denetledikleri varsayılan bir işletmedeki yerlerini yitirmek istemeyen yöneticiler, hisse sahiplerinin —ya da bunlardan bir bölümünün— hisse senetlerini sattıklarını görme tehdidi altında işletmenin kâr ya da zenginliğini azamileştirme zorundadırlar. Hisse senetlerinin fiyatları yeterince düşünce (hisse senetlerinin % 10'unun satılması bunların fiyatlarını büyük ölçüde düşürmeye yeter) işletme dışı bir grup işletmeyi eline geçirebilir ki bu da eski yöneticilerin yerlerini yitirmesi sonucunu doğuracaktır.

Bu süreç etkili bir malî pazarın varlığını öngerektirir. Paris'te durumun her zaman böyle olmaması, yani her zaman etkin bir malî piyasanın bulunmaması, mekanizmanın gerçekliğini yadsımak için bir neden değildir. Citroen firmasının başına böyle bir iş gelmesi için zaman gerekmiştir, ama sonunda gelmiştir. Öyleyse yöneticilerin ateşle oynamaması ve işletme zenginliğini azamileştirmesi için böyle bir olasılığın varlığı yeter.

Yugoslav Deneyi

Kaynakların pazar mekanizması aracılığıyla dağılımı, teorik çözümlemenin ileri sürdüğü gibi, optimal bir nitelik taşımaktan uzaktır, ama bu niteliğe gene de pazarlardan yoksun bir ekonomide görülenden daha çok yaklaşır.

Yugoslavya, kaynakların birbirine taban tabana karşıt iki dağılım

sistemini uygulamış bulunan bir sosyalist ülkenin tek örneğidir. (*) 1945-50 arasında yürürlükte kalan birinci dağılım sistemi çok merkezî bir dağılım sistemi idi. Pazar bu sistem içinde hiç bir rol oynamıyor, kaynakların dağılımı ve iktisadî düzenleme planlama organları tarafından yapılıyor, mallar kamusal bir edinim konusu oluyorlardı.

1951'den sonra beliren ikinci dağılım sistemi ademi-merkeziyetçi bir sistemdir. Amacı, beş yıldır görülen kaynak israfını önlemek idi ve çeşitli aşamalar içinde yürürlüğe kondu.

Birinci aşama —eski düzenden bir kopuş olduğu için en önemli olanı— 1950 ve 1953 arasında gerçekleştirildi. Kararların ademi-merkeziyetini öneren reformlar, işletmelerin işçi konseyleri tarafından yönetimi üzerindeki **temmuz 1950** ve **ulusal ekonominin planlı yönetimi üzerindeki aralık 1951** yasaları ile ilân edildiler.

Bu ilk aşamada çekingen bir biçimde pazarın düzenleme aracı olarak yeniden kabul edilmesine, zorunlu olarak, üretim mallarının kamusal mülkiyetinde bir hafifleme eşlik eder. Bunun kanıtı şudur ki, 1950 ve 1951 reformları, **ancak** ve **ancak**, toplumsal mülkiyeti kurmaya yönelik kamusal mülkiyeti derinden derine değiştiren bir yasa olan sabit sermayenin işletmeler tarafından yönetilmesi üzerindeki **aralık 1953** yasasının oylanması ile uygulamaya geçirilebilmişlerdir. Bu yasa ile Yugoslav işletmeleri üretim mallarını alıp satma hakkı ile, kendine uygun bir amortisman politikası izleme hakkını elde ettiler.

1953'den sonra birçok başka önlemler de alındı, ama bunların örnek niteliği, pazarların yeniden canlandırılması sürecinde ikinci büyük aşamayı oluşturan 1965 reformlarının örnek niteliği yanında daha az önem taşır. Bu reformlar, işletme gelirini kullanmak için devlet tarafından verilen direktifleri ortadan kaldırarak ve işletmede çalışan görevlilere kârları edinim yetkisini vererek toplumsal mülkiyetin güçten düşmesini artırdılar. 1965 önlemlerinden sonra pazarın rolünün durmadan yoğunlaştığı görüldü; öyle ki, P. Sweezy gibi bazı iktisatçılar, sosyalizmden kapitalizme kerteli (tedricî) bir geçişten söz etmekten çekinmiyorlar.

(*) Yugoslavya'nın, sosyalist ülkeler arasında sayılırken, oldukça «nev-i şahsına mahsus bir sosyalist» ülke olduğunu ve bu niteliğinin çok tartışmalı olduğunu biliyoruz. (Ç. N.)

SSCB ve öbür sosyalist ülkelerin son zamanlardaki evrimine bakıldığı zaman, pazarların bu yeniden canlanmasının daha yavaş ve daha güç, ama yadsınamaz bir olgu olduğu görülür.

Pazar çok önemli bir rol oynar ve topluluk yönetim maliyetlerinde ani bir artış olmaksızın, sürekli olarak ortadan kaldırılamaz. Kaldırıldığı yerlerde de, gitgide yeniden canlanması kendini göstermekte gecikmemiştir. Hayale kapılmanın hiç yeri yok; eğer ortak-program uygulanırsa, pazar, Fransız ekonomisinin düzenlenme biçimi olarak, orta dönemde ortadan kaldırılamaz. Bütün pazarların özel mülkiyet biçiminin güçten düşmesini, hatta giderek kaybolmasını içeren bir ortadan kaldırılmasına, solun siyasal yöneticilerinin razı olması ise şaşırtıcı bir şey olur. Zaten ortak-program bu konuda yanılmıyor ve kamu mülkiyetini yalnız dokuz büyük işletme ile banka sistemine yaymayı öneriyor.

Değeri Anlaşılmamış Bir Yasa

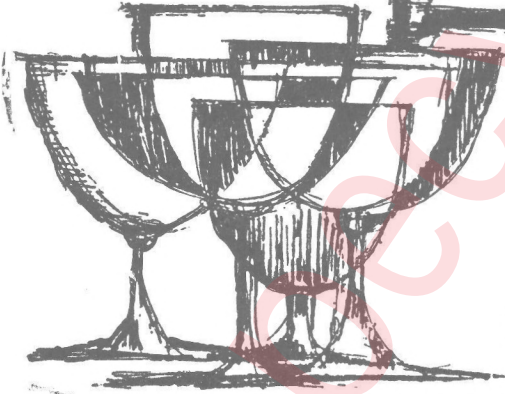
Kamu mülkiyetinin yaygınlaştırılması durumunda solun karşılaştacağı gerçek güçlük, etkinlik konusunda olacaktır. Solun artık özel ya da kamusal işletmeleri isteyip istememek sorunu değil, ama etkili işletmelere sahip olup olmamak sorunu olacaktır. Çözüm, rekabetin yeniden canlandırılması ve kamusal mülkiyetin güçten düşmesinden geçecektir. Ürünler pazarında rekabet mekanizmasının yeniden kurulamaması durumunda, malî piyasalar aracılığıyla müdahale gerekecektir. Fantezist bir çözüm mü diyeceksiniz? Pek belli değil. Yeni bir yasa gerçekte lâıyk olduğu tüm dikkati çekmedi. Bununla birlikte, eğer içerdiği mantık sonuna değin götürülseydi, birçok görüşü altüst etmekten geri kalmazdı. Bu yasa, bankaların ve ulusal sigorta işletmelerinin, personellerine sermayenin dörtte biri sınırı içinde hisse senedi dağıtmalarına izin veren **4 Ocak 1973** yasasıdır. Senetlerin malî pazarda satılabilir olmaları ölçüsünde, burada kamu işletmelerinin yönetiminin, özel işletmelerin yönetimlerinde olduğu gibi değerlendirilmesini sağlayan bir araç söz konusudur. Bütün senetleri kamu işletmesi ücretlileri topluluğuna dağıtarak ve senet alım satımlarını sadece onlar ya da ücretliler tarafından denetlenen işletmeler ile sınırlandırarak ortaya oldukça orjinal bir iktisadî örgütlenme çıkabilir. Bu örgütlenme, hem şyerinde bulunan yöneticilerin yönetimini değerklen-

dirmeye (Yugoslav işletmelerinin özsel niteliği), hem de hisse senetlerinin malî bir pazarda alım satım konusu olmasına (en gelişmiş kapitalist işletmelerin özsel niteliği) aynı derecede yetenekli bir örgütlenme olacaktır.

*
* *

Ortak-programın bazı hedefleri arasında çelişkiler olduğu, birçok irdelemenin gösterdiği gibi, kuşkusuz yadsınamaz bir şeydir; ama bu çelişkilerin pazarların ortadan kaldırılması ile çözüleceklerini de sanmamak gerekir. Teorik çözümleme kıt kaynakların en az kötü bir biçimde dağılımı için pazarın zorunlu olduğunu gösterir. Bütün tarihsel örnekler de pazarın ortadan kaldırılmış bulunduğu yerlerde yeniden ortaya çıktığını tanıtlar. Bundan, pazarın yeniden kurulmasını onu özel mülkiyete yaklaştırmak üzere, her türlü kamusal mülkiyet biçiminin güçten düşürdüğü ölçüde —ve özel mülkiyetin korunması solun siyasal sorumluluklarının özsel bir kanıtıdır— orta dönemde, intihar etmeye kalkışmadıkça, sorun reformize mahkûm bulunduğu sonucu çıkar.

HOS BAG

ŞARAP
SANAYİİNDE
KALİTE ve NEFASET
ÖRNEĞİNİ YİNE

TEKEL
SUNAR

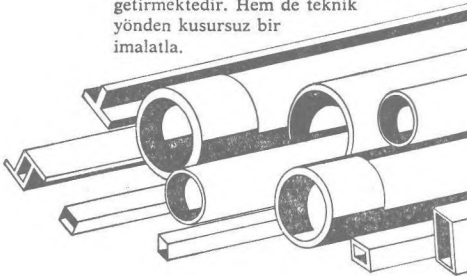

Sanayide ve İnsaatta, Borusan sizinle!

Bütün teşebbüslerinizin güvenilir bir desteğe ihtiyacı vardır. İşte istifadenize sunduğumuz Borusan çeşitleri size bu imkânı getirmektedir. Hem de teknik yönden kusursuz bir imalatla.

Başlıca çeşitlerimiz :

- Su ve gaz boruları
- Sanayi boruları (Mobilya ve ekzoz borusu)
- Profil borular
- Kalın etli profiller
- Pencere profilleri
- Paslanmaz çelik borular
- Ambalaj çemberi
- DKP bant

BORUSAN

Teknikte gerçek aşama

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemleriniz,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

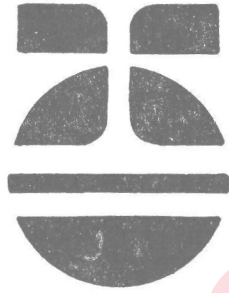

Otomatik Arçelik termosifonu büyük su kapasitelidir. 105 litre su alır. Emaye su haznelidir. Çift cidarlıdır. Delinmez, paslanmaz. Otomatik Arçelik termosifonu cam pamuğu ile tecrit edilmiştir. Isı kaybetmez. Otomatik Arçelik termosifonu hem suyu, hem ısıyı koruyan verimli, uzun ömürlü bir depodur.

otomatik

ARÇELİK
termosifonu

pepa

petrol pazarlama a.ş.

FUEL-OIL

- güçlü kadro
- düzenli ikmâl
- faizsiz taksit
- peryodik bakım
- bedelsiz sigorta

Yüksel Cad. No. 8 kat 4 Kızılay-Ank.

170544 — 251879

**daha mutlu
olacaksınız**

**kendinizi eş ve
çocuklarınızı evinizi
OTONUZU**

**SİGORTA ETMEK İÇİN
EN UYGUN ŞARTLARI
SİZLERE
HAZIRLADIK**

petrol ticaret ltd. şti.

Selânik Cad. No. 44, Kat 4
Kızılay - ANKARA

Tel.: 18 71 21
17 58 78

**SIZE DAHA İYİ HİZMET
BİZİM GÖREVİMİZ**

**ANADOLU
BANKASI**

AİLENİZİN BANKASI

“ev”limisiniz?

Güzel dekore edilmiş, sizi mesut eden, sıcak bir eve mi sahipsiniz? O halde, evinizi kışın karından, ilkbaharın rüzgârından, yazın güneşinden, sonbaharın yağmurundan, koruyunuz. Bu koruma işini CBS Akrolit Dış Cephe Kaplama Boyası en mükemmel şekilde yerine getirecektir. CBS Akrolit Saf Akrilik Dış Cephe Kaplama Boyası

evinizin dış cephesini
bir zırh gibi sarıp
dış tesirlerden
korur.

Üstelik birbirinden cana yakın renkleriyle evinizin dış görünüşüne göz alıcı bir güzellik getirir.

ÇBS dev Alman Kimya kompleksi BASF (Badische Anilin und Soda Fabrik A.G.)'ın özel formülleriyle Türkiye'de ÇBS Boya-Kimya fabrikalarında imal olunmaktadır.

Evinizi CBS Akrolit sarsın.

Eviniz kara, yağmura, güneşe, rüzgâra karşı yıllarca korunsun.

CBS Akrolit®
dış cephe kaplama boyası

ÇBS BOYA-KİMYA SANAYİ ve TİCARETİ A.Ş.
Karaköy Kardeşim Sok. 44/3 İstanbul Tel: 49 67 10

alüminyum çatıda çatı, cephe kaplamalarınız için

NASAS trapez

Sayın

Mimar, Mühendis, Dekoratör, İnşaat Sahipleri
Sanayici ve Müteahhitler !

Çağrımıza uyarak, her türlü yapıda
yüzbinlerce m² lik sahada malzememizi kullanınız.

Alüminyum Çatı ve Cephe Kaplamalarının :

- Yanmadığını
 - Paslanmadığını
 - Kırılmadığını
 - Demirden % 20 tasarruf sağladığını
- tecrübeye tesbit ettiniz ... Sizlere teşekkür ederiz.

Projenizi yapmadan bize danışınız.

Her türlü geniş bilgi aşağıdaki bürolarımızdan temin edilebilir.

MERKEZ :

Büyükdere Cad. No. 48 Kat 4-5-6 Mecidiyeköy -İstanbul
Telefon: 66 33 00 (4 Hat)

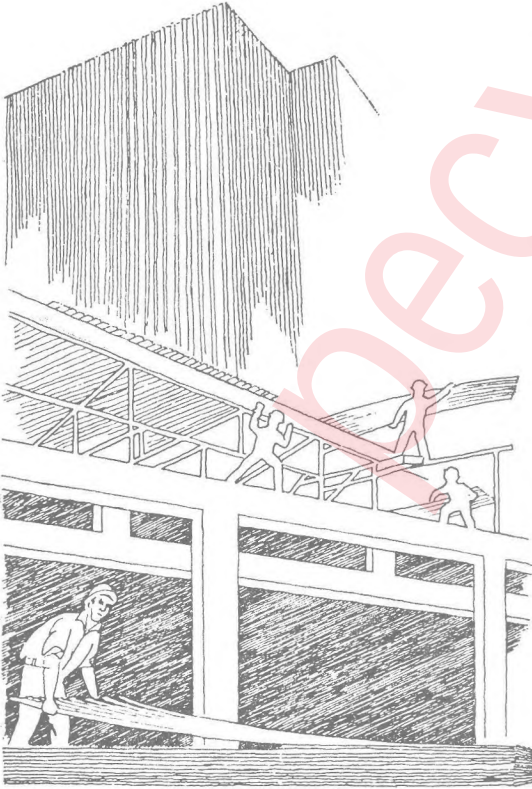
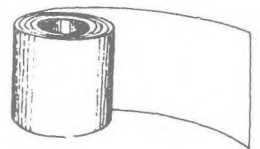
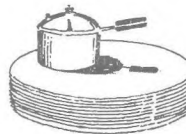
İRTİBAT BÜROLARI :

ANKARA: Emek İş Hanı Kat 14 No.9 Kızılay-Ankara
Telefon: 18 31 10

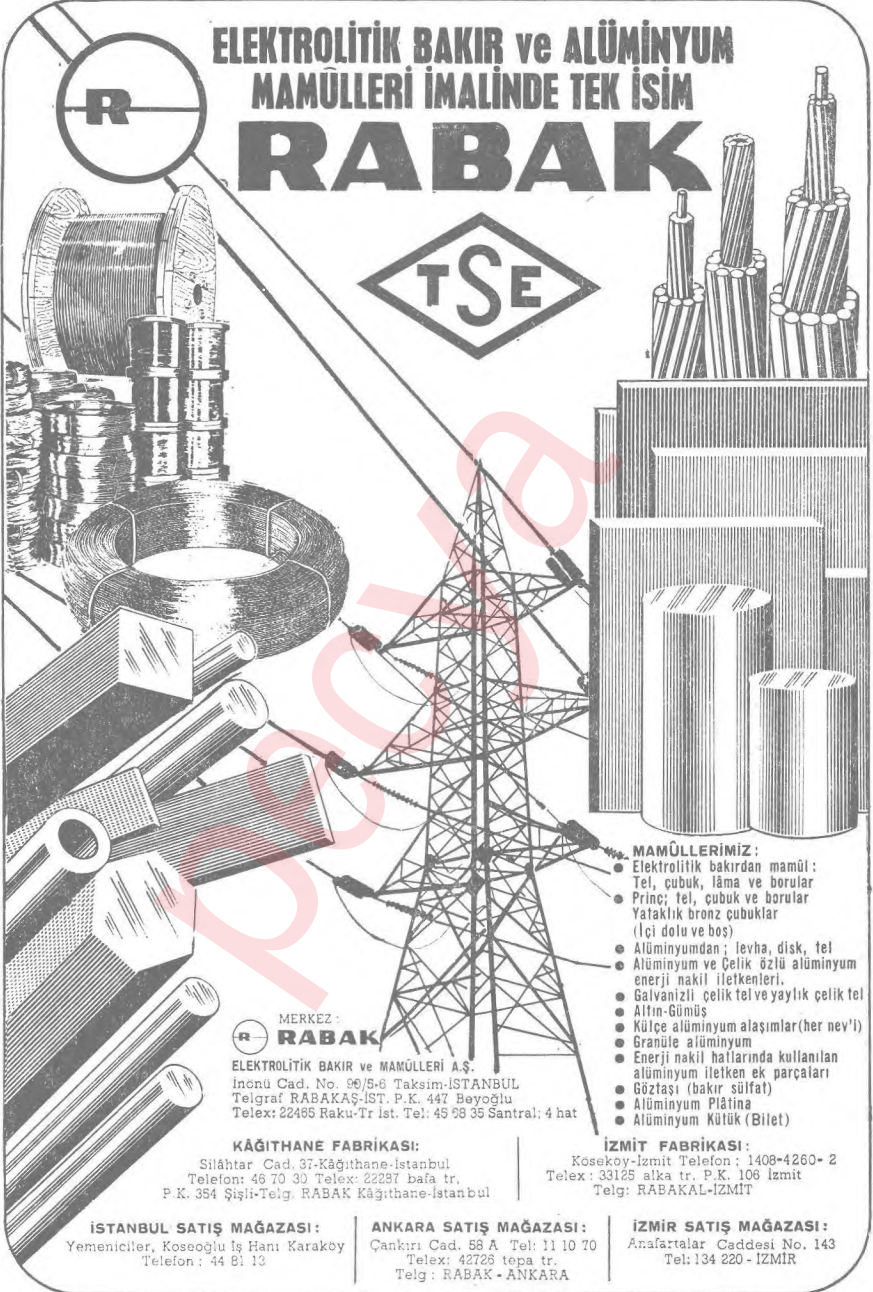
İZMİR: Cumhuriyet Bulvarı No.151 Kat.2 İzmir
Telefon: 12 60 68

FABRİKA: Gebze Dilovası Telefon: 486-467-527-528

NASAS ALÜMİNYUM SANAYİ VE TİCARETİ A.Ş.

ELEKTROLİTİK BAKIR ve ALÜMİNYUM MAMÜLLERİ İMALİNDE TEK İSİM **RABAK**

MERKEZ:
RABAK

ELEKTROLİTİK BAKIR ve MAMÜLLERİ A.Ş.
İnönü Cad. No. 99/5-6 Taksim-İSTANBUL
Telgraf RABAKAŞ-İST. P.K. 447 Beyoğlu
Telex: 22465 Raku-Tr İst. Tel: 45 98 35 Santral; 4 hat

KÂĞİTHANE FABRİKASI:

Silâhtar Cad. 37-Kâğıthane-İstanbul
Telefon: 46 70 30 Telex: 22297 bafa tr.
P. K. 354 Şişli-Telg. RABAK Kâğıthane-İstanbul

İSTANBUL SATIŞ MAĞAZASI:

Yemeniciler, Koseoğlu İş Hanı Karaköy
Telefon: 44 81 13

ANKARA SATIŞ MAĞAZASI:

Çankırı Cad. 58 A Tel: 11 10 70
Telex: 42726 tepe tr.
Telg: RABAK-ANKARA

İZMİR FABRİKASI:

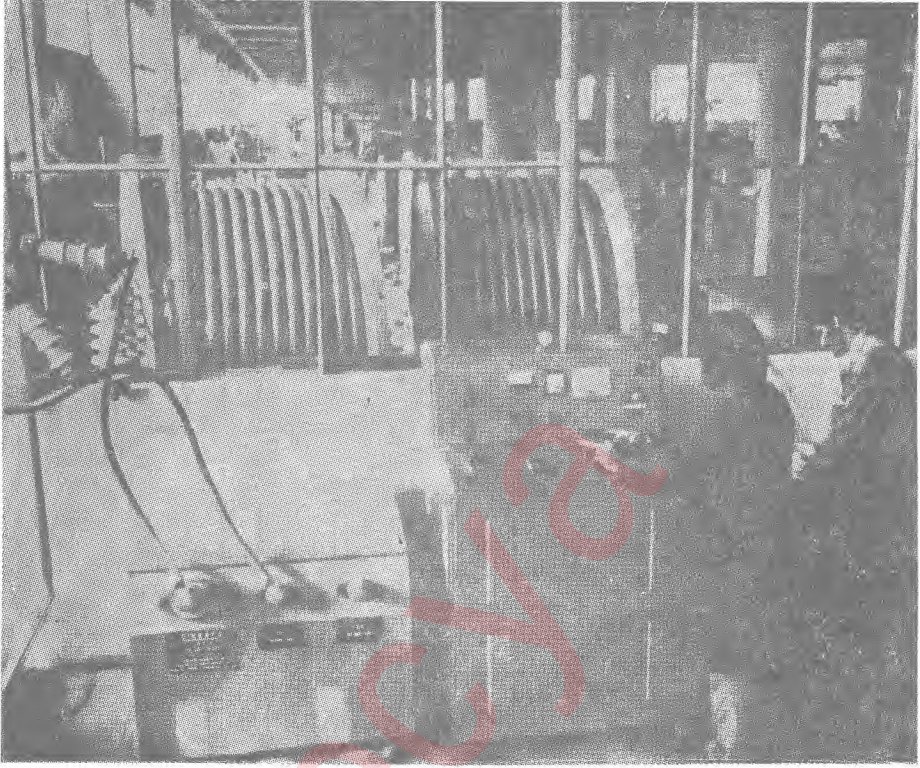
Kosekoy-Izmit Telefon: 1408-4260-2
Telex: 33125 alka tr. P.K. 106 Izmit
Telg: RABAKAL-İZMİR

İZMİR SATIŞ MAĞAZASI:

Anafartalar Caddesi No. 143
Tel: 134 220- İZMİR

MAMÜLLERİMİZ:

- Elektrolitik bakırdan mamül:
 - Tel, çubuk, lüma ve borular
 - Princ, tel, çubuk ve borular
 - Yataklık bronz çubuklar (lci dolu ve boş)
- Alüminyumdan: levha, disk, tel
- Alüminyum ve Çelik özlü alüminyum enerji nakil iletkenleri
- Galvanizli çelik tel ve yaylık çelik tel
- Altın-Gümüş
- Külçe alüminyum alaşımlar (her nevi)
- Granüle alüminyum
- Enerji nakil hatlarında kullanılan alüminyum iletken ek parçaları
- Göztaşı (bakır sülfat)
- Alüminyum Plâtina
- Alüminyum Külük (Bilet)

kalite, kontrol, araştırma...

Güven verici mi?
Üstün bir teknikle mi üretiliyor?
Her türlü doğal ve mekanik
zorlamalara mukavim mi?
Türk Standartlarına uygunluk sağlanmış mı?

Size ulaşmadan önce kontrol laboratuvarlarında
titizlikle incelenir.

ve güvenle kullanabilirsiniz AN-KA'yı.

an-ka
kabloları

sanayi ve ticaret anonim şirketi

Merkez Karakoy Sair Ziya Paşa Cad No: 55/57 İSTANBUL Tel: 44 73 07 49 01 37 Fabrika Tel: 25 50 98 25 50 99

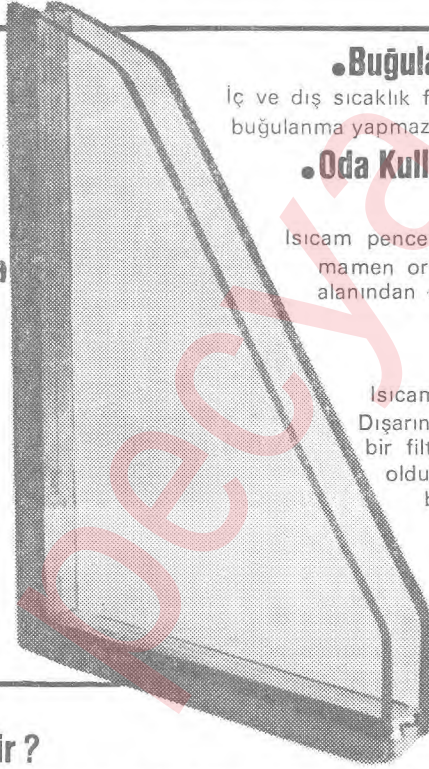

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Yakıt giderleri belinizi bükmesin
Yeni bir kat alırken pencerelerine bakın

ISI cam®

mi kullanılmış ?.

Yakıttan 25 - % 45 Ekonomi

ISI cam her şeyden önce harika bir ısı yalıtkanıdır. ısı kaybını önler, yakıt giderlerinden %25-% 45 ekonomi sağlar

Isı Tesis Masraflarında Yüksek Ekonomi

ISI cam yapıların ısıtmaya ilişkin ilk tesis masraflarında önemli ekonomi sağlar. ısıtılabilirliğinin yüksek ısı sayesinde daha ufak alan ve brülör, daha küçük çapta tesisat masrafı ve daha az radyatör kullanılması, normal mülkiyetlerde ancak aşırı ısıtma masraflarıyla ulaşılabilecek ısıtma elde etmek için gereklidir.

•Buğulanmaya Karşı En Etkin Önlem

İç ve dış sıcaklık farkı 40 dereceyi geçmedikçe, ISI cam buğulanma yapmaz. Sürekli berrak bir görüntü sağlar.

•Oda Kullanım Alanından Daha Verimli Yararlanma

ISI cam pencere yakınlarındaki soğuk bölgeleri tamamen ortadan kaldırır. Böylece oda kullanım alanından daha verimli bir biçimde yararlanma olanağı sağlar.

•Gürültüden Uzak Ortam

ISI cam aynı zamanda bir ses yalıtkanıdır. Dışarının rahatsız edici seslerine karşı etkin bir filtre görevi görür. Evde veya işyerinde, olduğunca gürültüsüz bir ortamda rahat bir çalışma ve yaşama olanağı verir.

•Pencereler Yolu İle Isı Kaybını Önler

ISI cam pencereler yoluyla ısı kaybını, harika yalıtkan özelliği dolayısıyla en az %50 oranında önler.

Isıcam nedir ?

Isıcam, iki cam plakanın çevresel olarak metal bir ara çıtası yardımıyla birbirine bağlanması esasına dayanır. Arada kalan hava tamamen kuru olduğundan, bütün dış etkenlerin sızması özel macunlarla kesin olarak önlenmiştir. Isıcam Türkiye Şişe Cam Fabrikaları A.Ş.'nin fabrika garantisine sahiptir.

ISICAM Az yakın,öz ısısının.

Cam Pazarlama A.Ş.

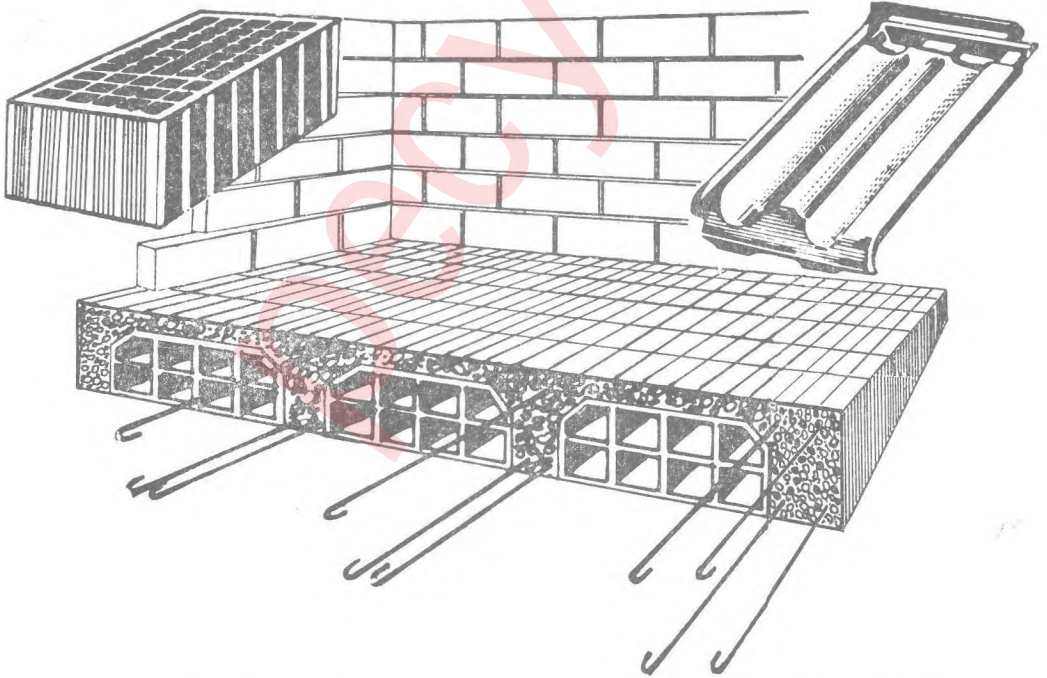
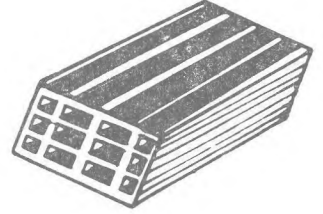
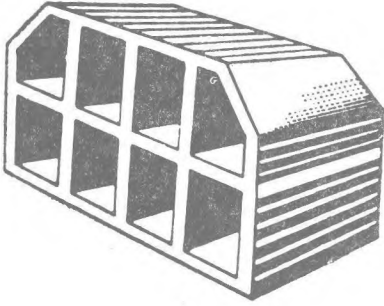
Valikonağı Cad. No. 73 NİŞANTAŞ - İSTANBUL Tel: 46 80 27 (3 Hat)

Cam Pazarlama A.Ş. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.'nin bir kuruluşudur.

Detaylı bilgi için Teknik Servisimiz hizmetinizdedir.
Tel: 46 09 05

TUĞLA-KİREMİT ve ASMOLEN FABRİKALARI

KADIKÖY SATIŞ BÜROSU

Mühürdar Fuat Bey Sokak Talas İş Hanı kat 1
Kadıköy-İstanbul Tel.36 1342- 36 4898

İSTANBUL SATIŞ BÜROSU

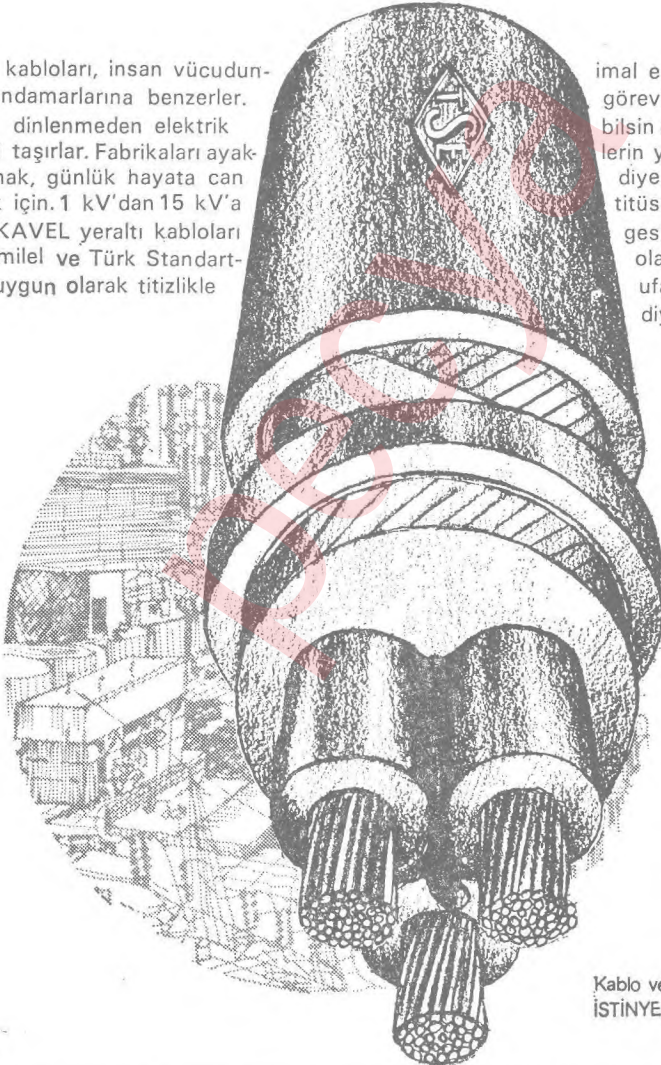
Meclisi Mebusan Cad. Arhan Salıpazarı-İstanbul

Harbiyedeki YAPI ENDÜSTRİ MERKEZİ'nde bulunan standımızın görülmesini rica ederiz.

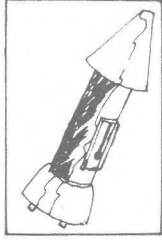
Can damarı

Yeraltı kabloları, insan vücudundaki candamarlarına benzerler. Durup dinlenmeden elektrik enerjisi taşırlar. Fabrikaları ayakta tutmak, günlük hayata can vermek için. 1 kV'dan 15 kV'a kadar KAVEL yeraltı kabloları beynelmilel ve Türk Standartlarına uygun olarak titizlikle

imal edilmektedir. Candamarı görevini eksiksiz yerine getirebilsin diye. KAVEL'e güvenenlerin yüzünü kara çıkarmasın diye. Türk Standartları Enstitüsü de verdiği Kalite Belgesi ile belirtmiş KAVEL'e olan güvenini. İçinizde en ufak bir şüphe kalmasın diye.

Kablo ve Elektrik Malzemesi A.Ş.
İSTİNYE İSTANBUL Tel: 65 34 20

eğitici oyuncak :
füze kumbara

Çocuklarınızı oyun çağından
tasarrufa alıştırmak içindir.

TÜRKİYE
GARANTİ
BANKASI

Sizlerle mutlu - Sizlerle güçlü

SIFAS
SENTETİK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.

ŞİRKET MERKEZİ : Sanayi Bölgesi, BURSA
Tel: 18500-18504 Büro Ata-
türk Cad. Ticaret Bankası
İş Hanı Kat 1, Tel: 14489

İSTANBUL BÜROSU : Manifaturacılar Çarşı-
sı No. 3501 — 3502,
Atatürk Bulvarı,
Unkapanı, İstanbul
Tel. 22 35 73, 27 72 53

EMEK SİGORTA A.Ş.

Yepyeni Bir Hayat

Sigorta Anlayışı

Tüm Sigorta Dallarında

Gelişme

SİGORTALIYA HİZMET

İstiklâl Cad. No. 32 Beyoğlu — İSTANBUL
Tel.: 45 32 78 - 45 32 79 - 49 04 60 - 49 01 18

KARTVİZİTTEN GAZETEYE KADAR
BÜTÜN BASKI İŞLERİNİZDE
EN YETKİLİ MÜESSESE
DİZGİ-BASKI (TİPO-OFFSET)--CİLT

YENİLİK BASİMEVİ

Cağaloğlu Yokuşu, Cemal Nadir Sokağı
Büyük Milâs Han No. 45-46-47-48
Telefon : 27 11 53 - 22 56 41 — İstanbul

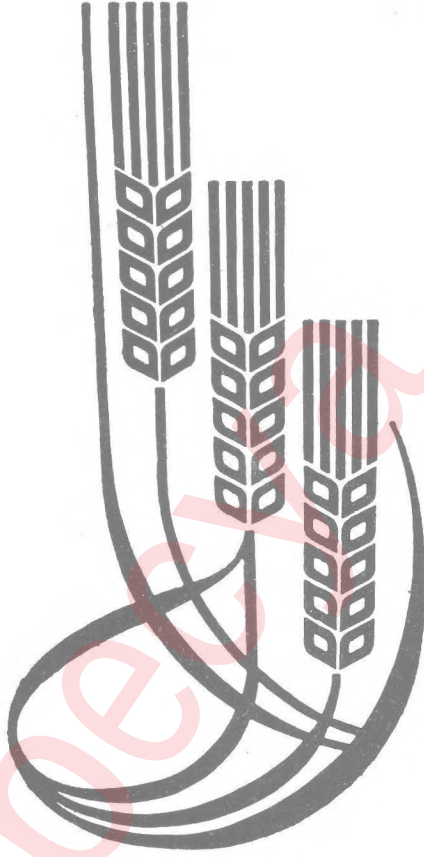

200.000 TL ev kredisidir

..o sıcak yuvanız,
kendi malınız olsun istemez misiniz?
kısmetse olur demeden, oturup beklemeden
tasarruflarınız değerlendirsin,
mutluluğunuz devam etsin istemez misiniz?
yeni yapı tasarrufu sistemiyle;
paramıza hem faiz, hem de 15 yıl vadeli
200.000.-tl ev kredisi almak istemez misiniz?

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**

*Subjektif maddeler içerir. İsteyiniz

ANKA

T.C. ZİRAAT BANKASI
HER YERDE HER ZAMAN
hizmetinizde bulunmaktan
kıvanç duyar.

